

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення практичних занять
із навчальної дисципліни

«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА»

*(для студентів 2 курсу денної форми навчання першого (бакалаврського)
рівня освіти спеціальності 035 – Філологія)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2021

Методичні рекомендації до проведення практичних занять із навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова» (для студентів 2 курсу денної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 035 – Філологія) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. О. О. Долгопол, О. В. Кір'янова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. – 72 с.

Укладачі: ст. викл. О. О. Долгопол,
ст. викл. О. В. Кір'янова

Рецензент

О. О. Тележкіна, доктор філологічних наук, доцент Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова

*Рекомендовано кафедрою мовної підготовки, педагогіки та психології,
протокол № 8 від 15.04.2021.*

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Модуль 1 Сучасна українська літературна мова	
Змістовий модуль 1.1 Фонетика. Графіка. Орфографія. Словотвір.....	5
Тема 1.1.1 Українська мова в перекладознавчому аспекті як об'єкт вивчення. Ознаки й етапи становлення української літературної мови	5
Тема 1.1.2 Фонетика. Орфоепічні норми української літературної мови.....	11
Змістовий модуль 1.2 Лексикологія. Фразеологія.....	14
Тема 1.2.1 Лексикологія. Предмет лексикології. Лексичне значення слова....	14
Тема 1.2.2 Омоніми. Синоніми. Антоніми. Пароніми.....	18
Тема 1.2.3 Фразеологія. Етимологія.....	20
Змістовий модуль 3 Морфологія. Система частин мови сучасної української літературної мови.....	22
Тема 1.3.1 Іменні частини мови.....	22
Тема 1.3.2 Дієслово. Дієслівні форми.....	26
Тема 1.3.3 Прислівник. Службові частини мови.....	29
Модуль 2 Синтаксичні й стилістичні норми сучасної української літературної мови.....	
Змістовий модуль 2.1 Синтаксис простого речення.....	30
Тема 2.1.1 Синтаксис. Просте речення.....	30
Тема 2.1.2 Односкладні речення.....	37
Змістовий модуль 2.2 Синтаксис складного речення.....	41
Тема 2.2.1 Синтаксис складного речення.....	41
Тема 2.2.2 Складносурядні речення.....	44
Тема 2.2.3 Складнопідрядні речення.....	48
Тема 2.2.4 Безсполучникові речення.....	51
Тема 2.2.5 Складне синтаксичне ціле.....	55
Змістовий модуль 2.3 Стилiстичні норми сучасної української літературної мови.....	58
Тема 2.3.1 Стилiстичний синтаксис.....	58
Тема 2.3.2 Стилiстичне редагування.....	62
Список рекомендованих джерел.....	71

ВСТУП

Методичні рекомендації призначені для студентів 2 курсу навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 03 – Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія і містять матеріали для практичних занять із навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова».

Методичні рекомендації укладені згідно з вимогами освітньої програми «Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська» спеціальності 035 – Філологія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Завдання дисципліни: формування знань про фонетичну, фонематичну, орфоепічну, графічну, орфографічну, лексикологічну, фразеологічну, лексикографічну, морфемну, словотвірну, граматичну, пунктуаційну системи сучасної української літературної мови; забезпечення засвоєння фонетичних, фонематичних, орфоепічних, графічних, орфографічних, лексикологічних, фразеологічних, лексикографічних, морфемних, словотвірних, граматичних – морфологічних і синтаксичних – закономірностей розвитку сучасної української літературної мови; формування навичок оперування фаховою термінологією, редагування, коригування і перекладу наукових фахових текстів; виховання свідомого ставлення до української мови як мови українського народу, української нації; розвиток творчого мислення студентів.

Мета пропонованих методичних рекомендацій – допомогти студентам сформувати вміння і навички практичного застосування теоретичних положень сучасної української літературної мови, засвоєних на лекції, шляхом колективного чи індивідуального виконання відповідно сформульованих на практичному занятті завдань.

Методичні рекомендації укладені відповідно до структури чинної робочої програми дисципліни й складаються з двох модулів, шести змістових модулів, сімнадцяти тем і містять вправи з фонетики, графіки, орфографії, словотвору, лексикології, фразеології, морфології, синтаксису простого й складного речення, стилістики сучасної української літературної мови. Виконання поданих завдань допоможе студентам поглибити й закріпити наявні знання, набути навичок грамотного добору й ефективного використання мовних засобів відповідно до мети спілкування задля вільного спілкування державною мовою як усно, так і письмово.

МОДУЛЬ 1 СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.1 ФОНЕТИКА. ГРАФІКА.
ОРФОГРАФІЯ. СЛОВОТВІР

ТЕМА 1.1.1 УКРАЇНСЬКА МОВА В ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ АСПЕКТІ
ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ. ОЗНАКИ Й ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Вправа 1. Прочитайте й перекажіть текст.

Українська літературна мова формувалася на основі середньонаддніпрянських говорів, які раніше від інших і ширше закріплювалися в художніх творах і науковій літературі. Наприклад, О. Павловський написав першу українську граматику на фактичному матеріалі саме цих говорів (1805 р.). Значну роль у формуванні нової української літературної мови на живій народній основі відіграв І. Котляревський – автор перших великих художніх творів українською мовою («Енеїда», «Наталка Полтавка»). Він широко використав народнорозмовні багатства полтавських говорів і фольклору. В першій половині ХІХ ст. вийшли збірки українських народних пісень, записаних з народних уст, різноманітні за жанром і формою художні твори українських письменників (Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського, Є. Гребінки, Л. Боровиковського, «Русалка Дністровая» Я. Головацького, М. Шашкевича, І. Вагилевича). Процес становлення української літературної мови на живій народній основі завершив великий поет, мислитель і борець проти гнобителів трудового народу – Тарас Григорович Шевченко. Він став основоположником нової української літературної мови (З підручника).

Вправа 2. Порівняйте варіанти листа турецькому султанові від запорізьких козаків. Чи можна вважати ці тексти спільним продуктом українців із різних регіонів? Доведіть свою думку. Знайдіть загальноживані слова, поясніть значення фразеологізмів, виокремте спільне й те, чим різняться тексти.

І. Запорозькі козаки турецькому султану!

Ти – шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш і самого люципера секретар. Який ти в чорта лицар? Чорт викидає, а твоє військо пожирає. Не будеш ти годен синів християнських під собою мати, твого війська ми не боїмося, землею і водою будем битися з тобою. Вавілонський ти кухар, македонський колесник, ерусалимський броварник, александрійський козолуп. Великого і Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, татарський сагайдак,

кам'янецький кат, подолянський злодіюка, самого гаспида внук і всього світу і підсвіту блазень, а нашого Бога дурень, свиняча морда, кобиляча срака, різницька собака, нехрещений лоб, хай би взяв тебе чорт! Отак тобі козаки відказали, плюгавче! Невгоден еси матері вірних християн! Числа не знаєм, бо календаря не маєм, місяць на небі, год у книзі, а день такий у нас, як у вас, поцілуй за те ось куди нас!..

Підписали: Кошовий отаман Іван Сірко зо всім кошом запорозьким (В. Смолій «Полководці Війська Запорізького : Історичні портрети»).

II. Запорозькі Козаки Турецькому Султанові!

Ти – шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш, самого Люцифера внук. Який ти в дідька лицар, коли не вмієш голим гузном їжака забити?! Не годен ти синів християнських під собою мати! Вавилонський ти кухар, македонський колесник, ерусалимський броварник, олександрійський козолуп, Великого і Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, подільський кат, московський злодій, самого гаспида байстрюк, бо дідько втисся твоїй матері, усього світу й підсвіту блазень, а в нашого Бога найостанніший дурень. Тебе самого і твого війська ми не боїмось – землею і водою будемо битися з тобою, нехристе проклятий! Так тобі козаки відповідають. Числа не знаємо, бо календаря не маємо, місяць у небі, рік у книзі, а день такий у нас, як і в вас – поцілуй у голе гузно кожного з нас..

Підписали: Кошовий отаман Іван Сірко з усім старшим і молодшим низовим війська запорозького товариством (Яр Славутич «Місцями запорозькими : нариси та спогади»).

III. Запорозькі козаки турецькому султану!

Ти – шайтан турецький, проклятого чорта брат і товариш і самого Люцифера секретар! Який ти в чорта лицар, що голою сракою їжака не вб'єш? Чорт висирає а твоє військо пожирає. Не будеш ти синів християнських під собою мати, твого війська ми не боїмось, землею і водою будем битися з тобою. Вавилонський ти кухар, македонський колісник, ерусалимський бровирник, Олександрійський козолуп, Великого й Малого Єгипту свинар, вірменська свиня, татарський сагайдак, кам'янецький кат, подолянський злодіюка, і всього світу і підсвіту блазень, самого гаспида внук і нашого ... крюк, а нашого Бога дурень. Свиняча морда, кобиляча срака, різницька собака, нехрещений лоб! Отак тобі козаки відказали, плюгавче! Невгоден еси матері вірних християн! Числа не знаєм, бо календаря не маєм, місяць в небі, рік у книзі, а день такий у же, як і у вас, поцілуй за те у сраку нас!..

Підписали: Кошовий отаман Іван Сірко зо всім кошом запорізьким (А. Вірлич «Ще як були ми козаками»).

IV. Запорозькі козаки турецькому султану!

Ти, султан, чорт турецький і проклятого чорта брат і товариш, самого Люцифера секретар. Який ти в чорта лицар, коли голою сракою їжак не вб'єш. Чорт висирає, а твоє військо пожирає. Не будеш ти, сукин ти сину, синів християнських під собою мати, твого війська ми не боїмось. Землею і водою будем битися з тобою. Вавилонський ти кухар, Македонський колесник, Єрусалимський броварник, Александрійський козолуп, Великого і Малого Єгипта свинар, Вірменська свиня, Татарський сагайдак, Каменецький кат, всього світу блазень, самого гаспида внук і нашого ... крюк. Свиняча ти морда, кобиляча срака, різницька собака, нехрещений лоб. Отак тобі запорожці висказали, плюгавче. Не будеш ти і свиней християнських пасти. Тепер кінчаємо, бо числа не знаємо і календаря не маємо, місяць на небі, рік у книзі, а день у нас, який і у вас, за це поцілуй в сраку нас!

Підписали: Кошевий отаман Іван Сірко зо всім кошом Запоріжським (И. Спивак «История создания шедевра живописи»).

Вправа 3. Прочитайте речення, визначте лексичні одиниці, які належать до розмовної мови, відповідь обґрунтуйте. Вкажіть стилістичну роль цих одиниць.

1. А тут дівтора змагається – чогось не поділили (Марко Вовчок).
2. Фрегат. Фігура, Паллада, конешно прекрасная, але до повної перемоги революції вона ні при чому. виправляй хід. Паллада (до Оксани). Дозвольте просить у вас пардону від неотразимих кавалерів усіх портів нашої планети і вірних кочегарів революції (О. Корнійчук).
3. Як же так, мужі, папаші? Ті ж машини ж бо не ваші! Нащо ж гнать навперегін їх по шляпи та по хрін? Для держави, скажем прямо: Дорогенькі ваші дами (С. Олійник).
4. Так люди виходили усенькою громадою просити...
5. Ну, тепереньки полуднуймо та й поберемось далі.
6. – Мені там кожна стежка, кожний кущик знакомісінський.
7. Як почала вона говорити!... Та так-то хутко та шпарко (Марко Вовчок).
8. Хотіла я йому, хвашистюзі, сказати, що брешеш ти, собако, то тебе під Москвою... та подумала: посадять у гестапу, як скажу. А вдома ж корова недоєна... Та ще корову заберуть (П. Загребельний).

Вправа 4. Прочитайте уривки, знайдіть діалектизми. Встановіть, в яких випадках автор їх вживає і яке забарвлення в текст вони вносять.

1. Такі веселі, такі файні хлопці визирають з танків. Та молоді-молодіусінські, ще й лиця рум'яні! «Мої ви голуб'ята, – кажу попростому, – а най вашим батькам і матерям ласка з неба падає за таких синів! Най їм жити буде легко!» (Ю. Яновський).
2. Ввійшла з кімнати наньмичка, поклонилаь та

й поставила на столі перед паном Уласовичем на сковороді... печений гарбуз!.. Як розгледів наш Забрьоха таку пинхву, як скочить із-за столу, як вибіжить з хати! (Г. Квітка-Основ'яненко). 3. Стомлений вчитель довго ходив по хаті, часами зупинявся коло вікна, прислухався, як гуде й завиває вітер, як дощ порощить по вікнах; далі сів за книжку, чита. Трохи згодом чує – щось грюкнуло у прихожій, забалакало (А. Тесленко). 4. Смола там в пеклі клекотіла і грілася, все в казанах, живиця, сірка, нефть кипіла; палав вогонь, великий страх! В смолі сій грішники сиділи і на огні пеклись, горіли, хто як, за віщо заслужив. Пером не можна написати, не можна і в казках сказати, яких було багацько див! (І. Котляревський). 5. Пасла, пасла чередоньку на пашниці, Та нарвала красних маків у пшениці, А вже тії красні маки облітують, А до мене гарні хлопці завітують (Нар. пісня). 6. Супокій – святеє діло. В супокійні часи, та сли в час війни та бою ти зовеш до супокою – зрадник або трус еси (І. Франко).

Вправа 5. Прочитайте речення; знайдіть арготизми, розкрийте їхнє значення і поясніть мету вживання.

1. За два місяці матимеш мені такі шкари, бабочку, кліфт, кальоса і чену, що й на Матроса плюнеш. 2. Товариш, друг верний, зарой моє тело...зарой моє тело на бану... 3. А белое знамя в бою потіряла. Тепер ми кімаєм на бану. 4. «Що за рахуба?» – бубонить Голос за вагонами. 5. Ще кого пришлють? Може, таку лягаву, що й не вживеш? 6. Художник, кажуть, що ти вмієш приставлять малахольного? (І. Микитенко).

Вправа 6. Прочитайте уривок із твору «Хлопська комісія» І. Франка, проаналізуйте функції жаргонізмів.

Е, що то ви, молоді яндруси, говорите!.. По містах тротуарами ходять та ходаки з долин висмикують – велика штука! А зловлять хатраки, то також що? Заведу і на дідівню, ковзнуть там чи й не ковзнуть, та й по всі історії... Ремесла ніякого не вмію, ні поля, ні ролі не маю, до роботи ніхто мене не прийме, тільки одно й лишаєсь що бухацька кумпанія. Слова для довідок: хлопець, злодій; красти з кишень, витягати портмоне; поліціанти, поліція, вдарити, злодійський.

Вправа 7. Прочитайте уривок із твору М. Матіос «Солодка Даруся». З'ясуйте, які лексичні елементи введені письменницею задля передачі особливостей говірки?

– Видите, кумко, як то на світі буває... І не скажіть, що це не так. Коли Михайло так дуже любився з покійницею Матронкою, прости їй, Боже, таке

прегрішеніє, сільські парубки призывали його Довбушем. Казали, дивіться, одну любку має, аби не вмер через неї. І так воно ся злучило...

– Видите, ця хата з самого початку була проклята (...) Ото людська зависть усе й зробила. Ціла фамілія на пси зійшла. Ні добра, ні дитини, ні гаразду. Ніц нічого...Одна нещасна німа Даруся відбуває гріхи на цьому світі, сирота.

Вправа 8. Доберіть до поданих літературних слів діалектні відповідники, які зустрічаються у вашій місцевості. Продовжіть список.

Запропонувати, впізнати, відповісти, лікар, настрій, шкода, кожний повинні, гарний, жаль, добре, краще, швидко тощо.

Вправа 9. Відредагуйте речення відповідно до літературних норм і запишіть.

1. На слідуючій неділі відбудуться збори, у них приймуть участь студенти нашого факультету. Усі вони являються учасниками волонтерського руху. 2. Я рахую, що ви вірно кажете. Я в цій ситуації поступила б так же. 3. Пільгове перевезення пасажирів здійснюється на основі діючого чинного законодавства. 4. Приведу кілька прикладів цьому. 5. Не можу не сказати якісь попередні висновки. 6. Відповідно до даної епідеміологічної ситуації просимо враховувати дистанцію один до одного. 7. Редакція журналу одержує багато повідомлень на цю тематику. 8. Усі ми маємо своє відношення до теперішніх подій у країні. 9. Усі, кого торкається дана тема, повинні висловити своє відношення. 10. Викладач користується авторитетом і має нормальні відношення в колективі.

Вправа 10. Перекладіть текст.

В начале XX века в книге «О духовном в искусстве» Василий Кандинский, с присущей ему поэтичностью, дал образное толкование сложного процесса движения широкой публики к принятию и пониманию новаторских свершений в художественном творчестве: «Большой остроконечный треугольник, разделенный на неравные части, самой острой и самой меньшей своей частью направленный вверх – это схематически верное изображение духовной жизни. Чем больше книзу, тем больше шире, объемистее и выше становятся секции треугольника. ...То, что сегодня понятно одной лишь вершине, что для всего остального треугольника является непонятным вздором, – завтра станет для второй секции полным смысла и чувства содержанием жизни. На самой вершине верхней секции иногда находится только один человек. ... И те, кто к нему ближе всего, его не понимают. Они возмущенно называют его мошенником или

кандидатом в сумасшедший дом. Так, поруганный современниками, одиноко стоял на вершине Бетховен» (Г. Юхимец).

ТЕМА 1.1.2 ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЧНІ НОРМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Вправа 1. Прочитайте поезію; проаналізуйте звуковий склад слів. Випишіть окремо слова, у яких: 1) звуків і букв порівну; 2) звуків менше, ніж букв; 3) звуків більше, ніж букв.

На віях тиші мерехтять сніжинки.
Зима крізь вії дивиться на світ.
Шляхи і діти їх – стежинки –
шукають вранці згадку до воріт.
Село в снігах, як чаша кришталева,
у срібних жилках скованих джерел.
Ідуть у білих каптурах дерева,
понамерзали брови у дерев.
Їм білий вітер розвіває поли,
вони бредуть похилені, на шлях,
де гайвороння, чорне як ніколи,
шматочок сонця ділить у полях (Л. Костенко).

Вправа 2. Прочитайте, дотримуючись правильної вимови. Запишіть фонетичною транскрипцією і поясніть фонетичні явища.

Анекдот, безпечний, берегти, бджола, боротьба, вогкість, вокзал, вудка, голубка, допомогти, дьогтю, з тобою, казка, кігті, навстіж, на річці, невістці, рід, розкішне, ручці, стежка, у рубашці, шибка, ягідка.

Вправа 3. Запишіть текст фонетичною транскрипцією. Назвіть наявні в ньому приголосні: 1) за місцем творення; 2) за способом творення; 3) за участю голосу й шуму; 4) за твердістю/м'якістю. Охарактеризуйте приголосні звуки п'яти слів за всіма ознаками.

Не треба думати мізерно...
Безсмертя є ще де-не-де...
Хтось перевіяний, як зерно,
У ґрунт поезії впаде.
Митцю не треба нагород,
Його судьба нагородила,
Коли в людини є народ,
Тоді вона уже людина (Л. Костенко).

Вправа 4. Випишіть із матеріалів лекції 10 термінів. Розташуйте їх за алфавітом, визначте кількість букв, звуків, складів та охарактеризуйте їх.

Вправа 5. Випишіть слова з буквою г.

Ла(г,г)уна, по(г,г)аздувати, о(г,г)овтатися, (г,г)ирли(г,г)а, за(г,г)рунтувати, (г,г)азда, (г,г)оріх, (г,г)речний, (г,г)анок, ма(г,г)нолія, по(г,г)ратися, кен(г,г)уру, (г,г)атунок, (г,г)едзь, з(г,г)одитися, нероз(г,г)аданий, мар(г,г)арин, недо(г,г)ляд, наді(г,г)нути, обі(г,г)ривач, (г,г)римати, (г,г)андж, (г,г)ешефт, (г,г)ава, фі(г,г)ляр, мамали(г,г)а, (г,г)рун, об(г,г)рунтувати, о(г,г)удиння, (г,г)е(г,г)ати, (г,г)онт(а), (г,г)валт, (г,г)о(г,г)ель-мо(г,г)ель, (г,г)расувати, (г,г)ніт (у лампі), (г,г)ринджоли, ра(г,г)у, (г,г)ратчастий, (г,г)улька, про(г,г)авити, (г,г)ума; (г,г)рати, Вер(г,г)ілій, (Г,Г)арсія, (Г,Г)е(г,г)ель, (Г,Г)еор(г,г), (Г,Г)ете, (Г,Г)ре(г,г)уар, (Г,Г)уллівер.

Вправа 6. Запишіть словосполучення, добираючи з дужок потрібні службові частини мови.

Павло (і, й) Яків; Іван (і, й) Олексій; Маргарита (і, й) Олена; Марія (і, й) Оксана; переписано (і, й) складено; розвага (і, й) втіха; був (у, в, уві) Ужгороді; вивчення (і, й) закріплення; бачити (у, в, уві) сні; навчатись (у, в) університеті; прибути (у, в, уві) Швецію; побувала (у, в) Києві; приніс (б, би); прийшла (б, би); з ним (ж, же); привітався (з, із, зі, із, зо) мною; жив (з, із, зі, зо) родиною.

Вправа 7. Прочитайте; випишіть слова, в яких відбулись фонетичні зміни, поясніть їх.

Ото йдуть вони далі лісом. Вже настав вечір. Ліс ставав все густіший та темніший. Вони збились з дороги й переночували в лісі, в гущавині. Встали вони вранці й знов пішли блукати по лісі й ніяк не могли знайти стежки або шляху. Блукали вони навмання сливе цілий день. Коли дивляться вони, перед ними знов залисніло озеро, а за озером заблищали золоті верхи палацу. Під високим деревом над озером стояла ніби туманом повита дівчина, вся прозора, в білій довгій одежі, в білому покривалі на голові. Вона була легка, як туман, тільки здорові чорні очі блищали, неначе два діаманти, закутані в тонісіньку мушлинову тканку. Не встигли Улас та Юрко добре роздивитися на ту мрію, вона щезла (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 8. До поданих слів доберіть відповідники, в яких би відбилося чергування звуків [o], [e] з [i]. У яких випадках цього чергування не виникає і чому?

1. Вдома, ведеш, верболози, вихователь, воля, ворожити, ворона, гонець, дзвінок, діловод, доба, донесення, Донець, жовтий, закон, коза, коло, коса, медозбір, молоко, пора, розгром, рости, село, сім, слово, спокій, тоненький, школа, шовковий.

2. Бій, вести, віз, говір, гомін, гріш, додому, жінка, захід, Ірпінь, Канів, кінь, кіш, Львів, міст, ніч, перекрій, Прокіп, промінь, радість, рід, річ, сіль, сніп, стій, схід, хміль, якір.

Вправа 9. Визначте, в якому рядку в усіх словах можливе чергування приголосних.

1. Слуга, діжа, витязь, круг.
2. Мука, круча, казах, перець.
3. Бачу, дружу, броджу, пишу.
4. Ловити, плакати, простити, гладити.
5. Жити, скакати, дробити, квасити.

Вправа 10. Запишіть слова, вставляючи, де потрібно, пропущені букви.

Корис...ний, у хворос...няк, проїз...ний, шіс...десят, свис...нути, журналі...ський, захис...ник, аген...ство, наїз...ник, безхитріс...ний, улес...ливий, первіс...ний, блис...нути, тенісис...ці, дилетан...ство, віс...ник, парламен...ський, зап'яс...ний, нещас...ний, реміс...ник, безвиїз...но, корис...ливий, пріс...ний, мес...ник, контрас...ний, якіс...ний, кіс...лявий, сер...це, шелес...нути, ненавис...ний, курсан...ський, со...нце, гіган...ський, ціліс...ний, чес...ний, кар'єрис...ський, у кіс...ці, словес...ний, шіс...десят, ях...смен, ровес...ник, очис...ний, у хус...ці, хрус...нути, капос...ний, проїз...ний, повіс...ці.

Вправа 11. Від поданих прикметників утворіть іменники за допомогою суфікса -ин(а). В одну колонку запишіть слова, у яких відбулися зміни в буквах на позначення приголосних, а в другу – у яких змін не відбулося. Поясніть правопис.

Харківський, уманський, одеський, вінницький, галицький, солдатський, слобожанський, волинський, луганський, житомирський, кріпацький, вояцький, панський, гайдамацький, тульський, полтавський, чехословацький, козацький, гуцульський, хмельницький, дніпропетровський, смоленський, чернівецький, турецький, львівський.

Вправа 12. Від поданих слів утворіть нові за допомогою суфіксів -ечк (-єчк), -ичк, -ечок, -ичок.

Китиця, красуня, лінійка, петля, півник, тісто, порічка, криниця, пиріжок, літо, онучка, копійка, мішок, кошик, свічка, пряник, пташка, горлиця, відро, підручник, племінниця, сито, чайник, овечка, стежка, відмінниця, пастушка.

Вправа 13. Уведіть подані слова в словосполучення. Доведіть, що наголос є засобом розрізнення значень і форм слів.

Пора, складний, води, тіпати, вищати, гори, ніяк, книжки, стріла, захват, броня, білизна, зав'язка, обід, атлас, подув.

Вправа 14. Визначте, в якому рядку при утворенні прикметників за допомогою суфіксів -ськ-, -ств- у всіх словах відбудуться зміни приголосних.

1. Саки, Заволжя, латиш, Зеландія, Выборг, Череповець, Іртиш, Кутаїсі.
2. Сиракузи, Балхаш, Углич, козак, Прилуки, Камчатка, герцог, Чернівці.
3. Чукотка, Кенігсберг, водолаз, Афіни, Ладога, Курськ, Монако, інки.
4. Токмак, Гамбург, Абхазія, Кембридж, грузин, гайдамака, купець, депутат.
5. Черкаси, Магдебург, Ірак, нівхи, гірник, Владивосток, президент, монах.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.2 ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ФРАЗЕОЛОГІЯ

ТЕМА 1.2.1 ЛЕКСИКОЛОГІЯ. ПРЕДМЕТ ЛЕКСИКОЛОГІЇ. ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

Вправа 1. Виділіть загальне значення, характерне для наведених груп слів.

1. Голубці, вареники, деруни, налисники, млинці, пельмені, борщ, каша, холодець, галушки, запіканка.

2. Батько, зять, мати, син, дочка, свекор, дід, невістка, дружина, хрещеник, кум, сваха, чоловік.

3. Напій, роса, молоко, розсіл, пиво, олія, відвар, вода, горілка, бензин, тернівка, нафта, сироп, маринад.

Вправа 2. Згрупуйте слова за спільним значенням і дайте родову назву.

Горобець, бузок, рік, чебрець, жайворонок, секунда, щавель, ластівка, місяць, калина, голуб, тиждень, люцерна, орел, доба, сова, хвилина, виноград, журавель, година, малина, ера, зозуля, жито, дятел, ріпа, епоха, день, просо.

Вправа 3. Згрупуйте слова в парадигматичні утворення: синонімічний ряд, тематичну групу.

Хуртовина, журитися, боятися, ватага, терен, лютувати, буревій, бузок, сердитися, нудьгувати, шаленіти, мишва, віхола, кукурудза, тиснутися, тужити, шторм, отара, малина, рій, сумувати, ураган, заметіль, конюшина, товпитися, тремтіти, табун, буря, радіти, калина, купчитися, квасоля, скаженіти, хурделиця, юрмитися, петрушка, тішитися, щавель, циклон, череда, труситися, овес, скупчуватися, бавитися, розважатися.

Вправа 4. Складіть 10 речень зі словами, що мають різні типи лексичних значень. Поясніть ці типи.

Вправа 5. Наведіть приклади слів, що мають одне значення. Поясніть, до яких лексико-семантичних груп вони належать.

Вправа 6. Виберіть із тексту слова, ужиті: 1) у прямому значенні; 2) у переносному значенні (вживанні). Поясніть семантику слів, ужитих у переносному значенні (вживанні).

Лисицю найвигідніше полювати взимку, коли земля натягне на себе білу-білу та пухку-пухку ковдру і задрімає зимовим спокійним сном.

Тоді шкурка в лисиці робиться густа-густа та лискуча, та пухната, а, як відомо, лисицю полюємо виключно через її знамените хутро, що має наукову назву – горжетка.

Лисиці водяться у нас в Радянському Союзі геть-чисто на всенькій його території – і на ланах, і на болотах, і в лісах та перелісках.

За весь час нашого свідомого полювання нам доводилося бачити лисиць по всіх вищесказаних місцях і на всіх тих місцях в них стріляти.

Збираєтесь ви, значить, на лисиць.

З цього приводу ви говорите вдома:

– На лисиць поїду! У Сріблянському ярку, казав Йосип Явдокимович, два виводки. Поїду, – чотири-п'ять лисичок тарарахну – от воно: тобі горжетка. Це, як чотири! А як п'ять – то й мені горжетка (Остап Вишня).

Вправа 7. Користуючись тлумачним словником, визначте, скільки значень мають подані слова. Згрупуйте їх: 1) однозначні; 2) багатозначні.

Мова, слово, апофеоз, альбом, автостоп, зв'язок, звеличувати, літургія (обідня), магістр, магістраль, єгер, іти, спертися, збивати, каша, ясла, біографія, прошелестіти, магнітола, мовлення, ясновзорий, сканувати, скаут, родовище, різьба, рискати, реферат, родимка, путівка, прошивати, полоніст, полотно, непопулярний, писар, обповзати, конгрес.

Вправа 8. Доберіть 10 слів, що можуть означати і власну, і загальну назви. Уведіть їх у контекст.

Зразок: Скворода – скворода.

1. Пам'ятник Сквороді на Подолі є особливим місцем у Києві.
2. Традиційно сквороди виготовлялись із найдешевшого металу – чавуну.

Вправа 9. З'ясуйте значення російських слів *следующий, следовать*. Якими українськими відповідниками вони перекладаються? Запишіть словосполучення українською мовою.

Предоставить следующие документы, обращаться по следующим адресам, разговор шел о следующем, на собрании постановили следующее, условия контракта следующие, в следующем году, в следующий раз, следующий по маршруту, следующим образом, следующий за мной человек, запомните следующее, следующий номер журнала, приметы следующие, следующие мероприятия, за весной следует лето, следовать закону, поезд следует до Харькова, следуйте за мной, следовать велению долга, на следующий день, отсюда следует вывод.

Вправа 10. З'ясуйте значення російського слова *переводить*. Доберіть українські відповідники та складіть із ними словосполучення.

Вправа 11. Перекладіть словосполучення. Поясніть вибір українського відповідника.

1. Военная политика, военная тайна, военный период, военный округ, военный корреспондент, военные действия, военная ситуация, военный оркестр, военная академия.

2. Музыкальная школа, музыкальный слух, музыкальные произведения, музыкальные занятия, музыкальный вечер, музыкальные инструменты, музыкальный критик.

3. Способный ученик, способный на подлость, способный слушатель, способны продолжить дело, способен двигаться.

4. Земельный участок, производственный участок, избирательный участок, судебный участок, приусадебный участок, строительный участок.

5. Личная подпись, личный автомобиль, личная жизнь, личный состав, личный листок (документ), личный кабинет, личный счет, личное мнение, личное местоимение.

Вправа 12. З'ясуйте за словником значення російських слів *счет, считать*. Перекладіть вирази, добираючи українські відповідники.

Считать своим долгом; считать это нарушением закона; он считает себя вправе; считать необходимым; считаю, что; не счёл нужным, возможным; первый по счету; каждая минута на счету; жить за чужой счет; принимать/принять на свой счёт что (перен.); быть на хорошем/плохом счету; сбрасывать/сбросить/скидывать/скинуть со счетов/счёта кого/что; на этот счет мы еще поговорим; это не в счет; без счета; в конечном счёте; в счёт чего; на/за счёт чей/какой; на счёт чей (говорить); не (идёт) в счет; счёту нет кому/чему.

Вправа 13. Перекладіть текст.

Словарный состав языка изучается в лексикологии с разных сторон, с разных точек зрения, в разных аспектах; этим определяются задачи данного раздела языкознания, важнейшими из которых являются: 1) определение понятия слова как основной единицы языка; 2) выяснение взаимоотношений между лексическими единицами и единицами других уровней языка; 3) определение границ слова, установление критериев его отдельности и тождества, разработка проблемы вариантности слова; 4) установление системных связей между лексическими единицами языка, парадигматических отношений между ними, их классификация по разным признакам; 5) семантическая характеристика слова, определение таких понятий, как лексическое значение слова, семантическая структура слова, структура лексического значения слова; 6) классификация лексических значений слов по разным признакам; 7) изучение вопросов пополнения и развития словарного состава языка.

В зависимости от объекта исследования (лексика одного языка или разных языков) и от характера тех задач, которые решаются в разделе лексикологии, различается лексикология общая и частная. Общая лексикология изучает словарный состав языка как общечеловеческого явления, т. е. рассматривает вопросы словарного состава, его функционирования и развития, касающиеся разных языков, «устанавливает общие закономерности строения,

функционирования и развития лексики». Частная лексикология «исследует словарный состав одного языка» (З підручника).

ТЕМА 1.2.2 ОМОНІМИ. СИНОНІМИ. АНТОНІМИ. ПАРОНІМИ

Вправа 1. Визначте рядки, у яких подано омонімічні пари. Обґрунтуйте відповідь.

1. Вулканічна лава, дерев'яна лава.
2. Водяна пара, весільна пара.
3. Футбольне поле, пшеничне поле.
4. Випускний бал, прохідний бал.
5. Антична байка, тепла байка.
6. Цікавий фокус, чіткий фокус.
7. Степовий коник, морський коник.
8. Зелена балка, глибока балка.
9. Швидкий потяг, сильний потяг.
10. Літній чоловік, літній день.
11. Смачний оселедець, козацький оселедець.
12. Поштова марка, торгова марка.
13. Німецька марка, рідкісна марка.
14. Відкритий склад, великий склад.

Вправа 2. З'ясуйте, якими частинами мови можуть бути наведені слова. Згрупуйте їх за типом омонімії: 1) омофони; 2) омоформи; 3) омографи. Уведіть у речення чи словосполучення.

Дати, став, уп'ятьох, дзвінка, потяг, поза, пила, сталі, грози, коли, справа, бурі, гори, світла, коти, цілі, насип, атлас, білизна, гладкий, заняття, закладка, варений, ірис, захват, обід, уголос, настав, додому, догори, удень, убік, звечора, долі, п'яти, три, звір, війни, по-перше, вершковий, вигідний, відомість, зате, ніж, якби.

Вправа 3. Побудуйте можливі синонімічні ряди з поданих слів. Визначте домінанту, укажіть типи стосунків між членами ряду.

Бажати, малювати, виростати, припиняти, пахтіти, прославляти, обачний, оксамитовий, пам'ятний, запущений, незабутній, завчати, підпорядкований, вироснути, влучувати, звеселяти, тяжкий, зичити, вимальовувати, перестати, пахкотіти, важкий, розвеселити, занедбаний, рости, зростати, підвладний, оксамитний, жадати, виколихувати, вчити, вивчити, звеличувати, підрядний, оспівувати, витягуватися, вічний, духмяніти, підійматися, залежний, фарбувати,

сутужний, пожадати, розважати, визубрювати, занехаяний, бережний, пахнути, потішати, переставати, обачливий, підростати, формувати, плекати, ніжний, славити, зубрити, побажати, оглядний, обережний, бархатистий, полишити, рости, нафарбовувати, виховувати, пам'ятковий, возвеличувати, зачуханий, веселити, складний, негасимий, забавляти, підневільний, виколисувати, нелегкий, трудний, підвідомчий.

Вправа 4. Доберіть іншомовні відповідники до слів, де це можливо.

Справа, спостереження, переможець, мовознавство, правопис, закінчення, керівник, розбір, відношення, спірний, розумний, спогади, знак, образ, ринок, кількість, змагання, відстань, розвиток, порядок, повноваження, чинник.

Вправа 5. Виберіть одне зі слів, що в дужках, й утворіть усі можливі словосполучення.

(Віршований, віршовий) текст, розмір; (громадський, громадянський) лірика, думка; (говіркий, говірковий) чоловік, матеріал; (батьків, батьківський) голос, комітет; (освоювати, засвоювати) тему, комп'ютер; (ефектний, ефективний) жест, співпраця; (діалектний діалектичний) наголос, підхід; (змістовий, змістовний) неточність, доповідь; (дійовий, діючий) особа, армія; (корисний, корисливий) справа, людина; (особовий, особистий) річ, рахунок; (цитований, цитатний) план, стаття; (прозовий, прозаїчний) твір, життя; (рятувальний, рятівний) крок, експедиція; (тактовний, тактичний) людина, прийом; (діловита, ділова) зустріч, людина.

Вправа 6. Поясніть значення фразеологічних паронімів.

Пошити в дурні – пошитися в дурні; під носом – під самим носом; на гачок ловити – на гачок ловитися; на кшталт – на один кшталт; бувати у бувальцях – бувалий у бувальцях; віддавати шану – віддавати останню шану; збити з пантелику – збиватися з пантелику; звихнутися розумом – звихнутий розумом; зав'язати голову – зв'язати голову.

Вправа 7. Перекладіть пароніми. Установіть, в яких випадках паронімія зберігається, а за яких обставин зникає.

Произнесение – произношение; телевизионник – телевизионщик; практик – практикант; степень – ступень – ступня; демократичность – демократия; действенный – действительный; одинарный – ординарный; пластический – пластиковый – пластичный; реальный – реалистический – реалистичный; дипломат – дипломант; идеальный – идеалистический – идеализированный – идеалистичный; правильный – праведный;

существенный – существующий – сущий; гуманный – гуманитарный – гуманистический; неизмеримый – несоизмеримый; представить – предоставить.

Вправа 8. Доберіть антонімічні пари зі слів.

Універсальний, поспішний, конкретний, агресивний, щирий, штучний, активний, багатий, бадьорий, відокремлений, ізольований, балакливий, безвусий, специфічний, численний, подовжений, загальний, убогий, упертий, невибагливий, єдиний, байдужий, поодинокий, мирний, мовчазний, літній, зморений, єдиний, прихований, підступний, явний, природний, старанний, примхливий, об'єднаний, скорочений, реальний.

Вправа 9. Доберіть пари слів, у яких антонімічними були б компоненти складних слів.

Зразок: Світловолосий – темноволосий.

Верхньо... – нижньо...; важко... – легко...; тупо... – гостро...; твердо... – м'яко...; передньо... – задньо...; багато... – мало...; одно... – багато...; мікро... – макро...; дрібно... – велико...; коротко... – довго...; біло... – чорно...; ново... – старо...; далеко... – близько...

Вправа 10. Користуючись тлумачним словником, укладіть словосполучення зі словами *чорний, свіжий, молодий*, поясніть їхнє значення. Доберіть до них: 1) синонімічні відповідники; 2) антоніми.

Вправа 11. Перекладіть текст.

Стилистические возможности паронимов основаны на их звуковой близости и семантических контактах. Как и омонимы, паронимы используются для создания каламбуров. Сфера употребления паронимов – публицистика, художественная литература, устная разговорная речь. Паронимия является более привлекательной, чем омонимия, для создания каламбуров, поскольку близость звучания, а не точное звуковое совпадение, дает большие возможности для описания соответствующих ситуаций. У паронимов более широкие возможности ассоциативных связей. Одна из стилистических функций паронимов – семантическое переключение. Звуковая близость семантически отличных слов дает возможность расширить полет мысли, нарисовать более яркую картину, насыщенную образами.

ТЕМА 1.2.3 ФРАЗЕОЛОГІЯ. ЕТИМОЛОГІЯ

Вправа 1. Дайте граматичну характеристику фразеологізмів, добираючи до них відповідні однослівні синоніми.

Альфа і омега, бити байдики, брати ноги на плечі, валитися з ніг, виходити з себе, впасти в око, гнути спину, грошовий мішок, дамоклів меч, доки рак свисне, кров з молоком, кури не клюють, не за горами, не показувати носа, нечистий на руку, ніг не чути, ні пари з вуст, слово в слово, третій калач, тугий на вуха, у свинячий голос, у сорочці народився, хоч свічки ліпи, як грім серед ясного неба, як дві краплі води, як кіт наплакав, як оселедців у бочці.

Вправа 2. Диференціюйте фразеологізми за стилістичним забарвленням на книжні, розмовні й нейтральні.

Збити з пантелику, тримати камінь за пазухою, порушити питання, розводити філософію, забивати баки, пускати коріння, ручатися головою, внести свою лепту, шокова терапія, носити на руках, язика чесати, згущувати барви, відкинути копита, скалити зуби, втрачати рівновагу, грати першу скрипку, звести рахунки, випити чашу до дна, по гарячих слідах, попасти пальцем в небо, сидіти на валізах, легкий на спомин, підводне каміння.

Вправа 3. Згрупуйте фразеологізми за належністю до офіційно-ділового чи наукового стилів. Наукову фразеологію розподіліть на загальнонаукову й термінологічну.

Віддати наказ, відкрите питання, глухі приголосні, добування кореня, добути корінь квадратний, зняти питання з порядку денного, зробити аналіз, з оригіналом згідно, кесарів розтин, колінчастий вал, короткі прикметники, мати місце, науковий апарат, накласти резолюцію, непряма мова, неповне речення, питома вага, прогресивна асиміляція, привести до одного знаменника, покласти обов'язки, перехід кількісних змін у якісні, поставити експеримент, передавати досвід, поставити підпис, розгорнути дискусію, річ у собі і річ для себе, скласти бібліографію, скласти технічний мінімум, художній образ.

Вправа 4. До поданих фразеологізмів із порушенням норм доберіть правильні відповідники.

Взяв себе в руки, я вибачаюсь, знаходитися під впливом, поговорити по душам, у тій чи іншій мірі, підводити підсумки, як з гуся вода, приймати участь, приймати міри, добро пожалувати, жити припіваючи, кидатися в око, приходити до висновку, приходиться на думку, грати роль, ведучий спеціаліст, об'єм роботи, ні під яким видом, вчинити злочин, дякуючи допомозі, від нічого

робити, вітаю з Новим роком, з наступаючим, заключати договір, в кінці кінців, на цей рахунок, ведуча компанія, жартувати з вогнем, тяжкий характер, лід зрушився, за моєю думкою, забезпечувати безпеку, від нічого робити.

Вправа 5. Перекладіть фразеологічні сполуки.

Принимать меры, следующим образом, распространение инфекции, предупредить заболевание, в двухмесячный срок, в высшей степени странно, в пот ударило, до такой степени, отражается на работе, обстоятельства связали меня по рукам и ногам, чуть свет, заключать брак, заключать в кавычки, как обстоят дела, в чем состоит задача, как бы не так, лед тронулся, совершить преступление, директор дав добро, отдавать себе отчёт, из огня да в полымя, квартира с удобствами, моё дело сторона, лыка не вяжет, не мешайтесь не в своё дело, принимать ща чистую монету, слабое место, под открытым небом.

Вправа 6. З'ясуйте, із якої мови засвоєні слова, доберіть до них українські відповідники.

Адаптація, активний, аморфний, анархія, апеляція, асиміляція, бартер, бінарний, візаві, гіпотеза, дефект, домінувати, екстраординарний, еміграція, ініціатива, імітація, імміграція, катаклізми, компенсація, консервативний, компетентність, конвенція, координація, коректива, континент, конфіденційний, легалізація, легітимний, лімітувати, локальний, одіозний, презентація, прерогатива, превалювати, преференція, пролонгація, регламент, рентабельний, репродукувати, симптом, стагнація, фіаско, фіксувати, хобі.

Вправа 7. Користуючись етимологічними словниками чи словниками власних імен, з'ясуйте походження власних назв.

Андрій, Антін, Борис, Валентин, Василь, Віктор, Віталій, Володимир, Геннадій, Данило, Єгор, Євген, Іван, Ігор, Ілля, Марко, Микита, Олег, Петро; Алла, Антоніна, Валерія, Валентина, Віра, Галина, Ганна, Ірина, Карина, Катерина, Марина, Марія, Марта, Наталія, Олена, Ольга, Світлана, Софія, Яна.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3

МОРФОЛОГІЯ. СИСТЕМА ЧАСТИН МОВИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ТЕМА 1.3.1 ІМЕННІ ЧАСТИНИ МОВИ

Вправа 1. Перекладіть словосполучення. Визначте, чи збігається рід іменників у російській і українській мовах?

Ароматный кофе, високий тополь, головная боль, горькая полынь, дорогой шампунь, долгий путь, древняя рукопись, экономический кризис, искусственная насыпь, личная подпись, масляная живопись, мелкокалиберная дробь, новый рояль, опасная накипь, президиум учёного сонета, проживать по адресу, сильный насморк, тонкая филигрань, тяжёлая бандероль, ученая степень, холодная Сибирь, широкая степь.

Вправа 2. Поставте іменники в родовому відмінку множини.

Вагомість, відомість, відповідь, вість, галузь, герань, гідність, грязь, доповідь, зустріч, ніч, межа, область, ось, піч, площа, подорож, продаж, сіль, стаття, сукня, суміш, тінь.

Вправа 3. Поставте іменники в орудному відмінку однини.

Вдача, воля, дача, завірюха, Ілля, інфляція, межа, мілина, каша, кожум'яка, круча, магнітола, пісня, стаття, площа, пороша, порошина, пряжа, пунктуація, пуца, раджа, регуляція, течія, тиша, хвастуха, утікачка.

Вправа 4. Поставте іменники в кличному відмінку однини.

Любов, Марія, Наталія, Нінель, Олеся, Ольга, Маргарита Вікторівна, Анастасія Юрїївна, Валентина Олександрівна, Лідія Дмитрівна, Олександра Юхимівна, пані журналістка Валерія Іванівна, студентка Інна, професорка Євгенія Львівна; Андрій, Василь, Ілля, Ігор, Микита, Олег, Юрій Сергійович, Антін Павлович, Ігор Степанович, Юрій Дмитрович, Валентин Борисович, Сава Андрійович, кравець Петро, глибокоповажний Віталій Ігорович, пан президент Євген Вікторович; вельмишановний Євген Степанович; пан, пані, добродій, добродійка, колега, ректор, директор, міністр, професор, президент, поетеса, вчителька, філологиня, учитель, пан ректор, пан міністр, шановний знавець.

Вправа 5. Поставте іменники в родовому відмінку однини. Згрупуйте їх: 1) із закінченням -а (-я); 2) із закінченням -у (-ю).

1. Відділ, трест, номер, інститут, проєкт, ювілей, контроль, підрядчик, термін, блок, лист, рахунок, зміст, контракт, пункт, матеріал, прийом, обсяг,

листопад, генератор, завод, акт, замовник, вклад, представник, розрахунок, матеріал, конкурент, період, факт, банк, показник, мигдаль, моралізм, пірует, приклад, тоннаж, тренінг.

2. Амстердам, Буг, Вільнюс, Дністер, Донбас, Дрезден, Дунай, Ізюм, Ірак, Кавказ, Казахстан, Київ, Китай, Кіровоград, Кривий Ріг, Куп'янськ, Лондон, Луцьк, Мінськ, Санкт-Петербург, Світязь, Харків, Хорол, Чернігів.

Вправа 6. Відредагуйте речення.

1. МНС оголосив про надзвичайний стан у західному регіоні країни.
2. Сьогодні Василь прийшов із нежиттю на уроки. 3. Харківське ЗМІ повідомило про аварійний стан ліфтів у будинках. 4. Напишіть, будь ласка, заяву про відпустку, Дарина Вікторівна! 5. Наш завідувач Довжанська М. І. підписав розпорядження. 6. Із кожним роком студенти надають перевагу більш сучаснішим методам навчання. 7. Три з половиною місяця тому назад ми порвали ділові стосунки з фірмою і не плануємо їх поновлювати. 8. Із продажем майна доведеться почекати до слідуєчого року.

Вправа 7. Випишіть іменники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

Взимку, коли втоптувалася дорога, їздили санчатами заготовляти для розпалу сосновий сухостій. Улітку та восени в сосновому бору вишукували слизькуваті, притрушені торішньою глицею маслоки, червоно-голубі сиріжки (В. Скуратівський).

Вправа 8. Утворіть від прикметників усі можливі ступені порівняння. Визначте, які прикметники їх не утворюють.

Білий, білявий, босий, важливий, високий, гарний, глибокий, довжелезний, доречний, дужий, здоровенний, карий, красивий, людний, маленький, малиновий, міцний, могутній, м'який, надзвичайний, надчуттєвий, обережний, привітний, приємний, ретельний, ромашковий, синій, сліпий, солоденький, строгий, стрункий, сухий, темний, товстий, ультракороткий, чорний, цікавий, широкий, щирий.

Вправа 9. Випишіть нормативні форми ступенів порівняння.

Більш навчальний, більш рішучий, більш відомий, самий високий, самий менший, найбільш економний, найбільш доцільніший, найбільш найдосконаліший, найбільш практичний, найкращий, найменш продуктивний, менш оптимальний, менш зрозумілий, найекономніший, найефективніший, найздоровенніший, найбілявіший, якнайважчий, овальніший, дотепніший,

сріблястіший, доречніший, коротший, ліпший, могутніший, надчутливіший, глухіший, зрозуміліший, нижчий, височезніший, ультрасучасніший.

Вправа 10. Поєднайте прикметники *дружний* і *дружній* із поданими іменниками.

Дружний – одностайний, той, що має спільні інтереси з іншими.

Дружній – приятний, народжений дружбою, або той, що належить другу.

Взаємини, візит, галас, допомога, зв'язки, зустріч, колектив, листування, обійми, погляд, праця, розмова, рука, сім'я, сміх, спів, тон.

Вправа 11. Утворіть від першого іменника прикметник і запишіть словосполучення.

Буг, лиман; Ладога, озеро; Буг, лиман; Львів, колорит; білі ночі; Кременчук, автомобіль, завод; Кавказ, хребет; Франція, столиця; Гадяч, церква; Париж, атмосфера; Санкт-Петербург, Кривий Ріг, сталь; казах, традиції; Дрогобич, педуніверситет; Карабах, конфлікт; Калуш, район; товариш, матч; Дамаск, сталь; Прага, торт; Гаага, суд; Люксембург, вулиця; Мекка, святині; Черемош, води; Ірак, традиції; латиш, менталітет; Острог, замок.

Вправа 12. Випишіть прикметники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

1. Повертались додому в темряві. Ліпив мокрий сніг, припорошуючи білим конячі спина. 2. Олена виявилася молодницею покірною, роботящою і припала старій, як кажуть, до хати (Г. Тютюнник).

Вправа 13. Запишіть речення, вставляючи потрібні займенники їх чи їхній.

1. Президент поспілкувався з громадянами й відповів на ... запитання. 2. Дівчата були щасливі, коли зустрілися з ... батьком. 3. Не можна ... тепер зупинити. 4. Хлопець відвіз ... за вказаною адресою. 5. ... дітей завжди ставлять за приклад. 6. У ... університеті відбулось урочисте засідання. 7. Побачити ... на виставі було несподіванкою. 8. Це був результат ... роботи.

Вправа 14. Перекладіть вирази, порівняйте використання займенникових форм в українській і російській мовах.

Благодарю вас; извините меня; звонил к нему; некоторые участники; ему характерный; смеются над ним; свойственный ему; вне всякого сомнения; для

своего удовольствия; за ним водится такая привычка; каждый в отдельности; к вашему сведению; уперся на своем; из уважения к вам; по вашему усмотрению.

Вправа 15. Доберіть до займенників *всякий, кожний, будь-який* іменники й уведіть їх у речення.

Вправа 16. Випишіть займенники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

1. Вона зупинилася, щось, мабуть, сказала Ганнусі, і та, взявши відро, пішла далі, не озираючись. Оріся обернулася до Тимка і стала чекати його, опустивши в землю очі. 2. Так що коли Оксена забрали на службу, то стара не пустила її до своїх батьків, а залишила жити в себе (Г. Тютюнник).

Вправа 17. Запишіть числівники, згрупувавши: 1) прості; 2) складні; 3) складені.

Сто, триста, мільйон, мільярд, мільйон триста тисяч, триста сімдесят один, сто сорок перший, сімнадцятий, двадцять, дев'ятнадцять, сорок шостий, двісті, вісімнадцять, дев'яносто п'ять, сто дев'яностий, три мільйони шість тисяч сімсот один, дві шостих, семеро, нуль цілих, шість десятих, триста сорок.

Вправа 18. Запишіть числівники *50, 60, 70, 80, 100* словами, доберіть до них іменники, провідмініайте.

Вправа 19. Запишіть числівники словами, розкриваючи дужки.

4 (дівчина), 3 (міністр), 34 (зошит), 9 (харків'яни), 21 (газета), 4,5 (літр), 10 (чоловік), 266 (курча), 3 (босоніжки), $1/6$ (порція), 3 (друг), 5 (болгарин), 1700 (грам), 2 (студент), 2 (хлоп'я), 4 (чоловік), $3/4$ (склянка), 54,8 (гектар), 4 (двері), 3 (море), 4 (олівець), 2,5 (відсоток).

Вправа 20. Перекладіть вирази, дотримуючись правил узгодження іменників із числівниками.

Не более двухнедель; не менеетрех раз на день; не выше двадцати пяти градусов; по одной таблетке; от шести месяцев до двух лет; по четыре капсулы; более семидесяти ферментов; не менее трех месяцев; в течение тридцати двух часов; годен полтора года; пятьдесят пять ударов в минуту; ноль целых пять десятых процента; четырнадцать тысячных миллиграмма; восьмидневный перерыв; девятипроцентный раствор, десятиградусный мороз.

Вправа 21. Доберіть фразеологізми, у складі яких є числівники; із трьома складіть речення.

Вправа 22. Випишіть числівники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

Із 19 грудня 1919 по 24 червня 1934 рр. Харків був першою столицею Радянської України, звідси назва «перша столиця» (Вікіпедія).

ТЕМА 1.3.2 ДІЄСЛОВО. ДІЄСЛІВНІ ФОРМИ

Вправа 1. Запишіть текст, підкреслюючи дієслова. Назвіть їхнє лексичне значення і граматичні ознаки.

Опівдні зробилося зовсім тепло. Дівчата палили торішнє бур'яниння, і пахучий димок слався степом. Від борозни повівало гіркими корінцями і розпареним душком землі. Тимко роздягся і ходив за плугом у одній сорочці та босий, на козирку його військового кашкета виблискувало сонце, іноді він підводив од борозни очі і дивився на Орису, що розкидала вилами гній, і серце його неспокійно стискувалося. Чого це вона надулася? Позавчора сиділи під вербами, все було добре, а сьогодні полум'ям дихає. Може, справді із Сергієм знюхалася? При цій думці кров ударила йому в голову, і він, не знаючи, куди подіти зло, що поволі заливає його, напався на Марка, що той буцімто погано ганяє волів. Коли ж Тимко побачив, що Орися і Ганна, взявши відро, пішли до степового озеречка по воду, то зупинився і наказав Маркові випрягати биків, хоч до обіду ще можна було разів зо два обійти гони (Г. Тютюнник).

Вправа 2. Згрупуйте дієслова за належністю до таких дієслівних форм: 1) інфінітив; 2) особові форми; 3) дієприкметник; 4) дієприслівник; 5) предикативні форми на но-, то-; 6) родові форми минулого часу й умовного способу.

Веду, виходить, відробили, відкрито, дрижати, дрижачи, друкую, заграють, заробивши, засміявшись, зеленіли б, знала б, зранено, їду, летіло, ловити, надколений, несеш, несуть, несений, несучи, нудить, озброєний, підбігаючи, підшпилити, позеленілий, посічені, посіяли, посіяти, посіявши, пошкоджено, прилітатимуть, розваливши, скажу, ходив, ходила, ходило б.

Вправа 3. Запишіть дієслова у формах 2-3-ї особи однини, 1-3-ї особи множини теперішнього часу дійсного способу; виділіть закінчення.

Вірити, вискочити, грати, зробити, пекти, їздити, бігти, нести, шити, читати, увімкнути, сісти.

Вправа 4. Випишіть дієслова, від яких неможна утворити дієприкметники.

Бажати, благати, гортати, держати, держатися, дозріти, дрижати, дружити, застосовувати, збліднути, знайомити, знайти, знизати, змагатися, зневірятися, знесилити, зобов'язати, калатати, квітчати, колоти, липнути, лиходіяти, міцніти, обважніти, обмежити, оновлювати, питати, поглинати, пожовтіти, посадити, пояснювати, працювати, прикрашати, пройти, простягнути, світитися.

Вправа 5. Утворіть від дієслів можливі форми дієприслівників, згрупуйте їх: 1) дієприслівники доконаного виду; 2) дієприслівники недоконаного виду; виділіть формотворчий афікс.

Вижати, вишити, досягати, доїхати, зривати, кликати, стосуватися, маскуватися, мережити, розказати, розповісти, розказувати, розмахувати, перебрати, перебороти, переборювати, перебирати, перебрати, прокинутися, розглядати, розсувати, розсунути, слухати, сміятися, сприйняти, ступати.

Вправа 6. Складіть по два речення з дієсловами *везе, пахне, морозить, забило, затягло* так, щоб вони виступали особовими й безособовими.

Вправа 7. Перекладіть словосполучення.

Волнующий момент, устаревшая техника, движущийся состав, знающий человек, поступающий в университет, блокирующий прием, выступающий, ведущий, исполняющий обязанности, служащий, окружающая среда, лечащий врач, проголодавшийся, применяемый в медицине, подрастающее поколение, ожидаемый результат, звуконепроницаемое покрытие, наблюдаемый пациент, сросшиеся побеги, контролируемый объект.

Вправа 8. Запишіть текст. Дієслова якого часу в ньому переважають? Визначте їх лексичне значення і граматичні ознаки.

А крізь виноградне листя веранди сонце сходить росяно, червоно. Мати, готуючи сніданок, мимоволі задивилась на ранкове світило: нічого кращого в світі за схід сонця! Даровано людині, щоб дивилась, а, мабуть, не надивишся й до останнього подиху... Сина будити мати не зважається, пізно ліг, хай ще поспить, одначе будильник виявився рішучішим за матір, загаркотів зненацька так, що Микола схопився спробою, як опечений. «Доброго ранку, мамо!» – гукнув матері весело, вскочив мерщій у свій спортивний темно-синій трикотаж і гайнув із хати: перед тим як засісти за ватмани та рейсфедери, він мусить ще

пробігтися для зарядки, обкружляти кілька разів довкола озерецька, він робить це за будь-якої погоди (О. Гончар).

Вправа 9. Випишіть дієслова й виконайте їх повний морфологічний розбір.

Чабани, зійшовшись, спокійно будуть перемовлятися про нічну роботу льотчиків, що, мов громовержці, гуркотіли над полігоном (О. Гончар).

ТЕМА 1.3.3 ПРИСЛІВНИК. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ

Вправа 1. Згрупуйте слова: 1) прислівники, що мають вищий ступінь порівняння; 2) прислівники, що не мають вищого ступеня порівняння. Обґрунтуйте свій вибір.

Важко, вдосвіта, віднині, гарно, гордо, добре, доволі, довше, донизу, досконало, дуже, згарячу, знадвору, корисно, легко, мало, міцно, наготові, неподалік, по-вовчому, повсюдно, помітно, по-новому, принципово, ретельно, розумно, самовпевнено, свідомо, світло, спересердя, спідлоба, темно, терпляче, тихо, чисто, швидко, широко, щасливо, щотижня, ясно.

Вправа 2. Запишіть, розкриваючи дужки; визначте частини мови.

(Без)вісти, (без)перестанку, (до)побачення, (раз)(по)раз, (в)(решті)решт, (без)(кінця)краю, (в)розсип, (на)самоті, (по)часті, (віч)(на)віч, (день)(у)день, (с)(під)лоба, (один)(на)один, (в)цілому, (з)(роду)віку, (о)півночі, (в)(одно)час, (де)(не)де, (без)ладу, (на)силу, (до)речі, (з)низу, (до)ладу, (на)весні, (на)дворі, (крок)(за)кроком, (с)початку, (на)сторожі, (на)самоті, (в)міру, (десь)інколи, (мало)(по)малу, (як)(не)як, (по)перше, (по)материнськи, (пліч)(о)пліч, (в)день, (плече)(в)плече, (рано)(в)ранці, (по)осінньому, (з)(ранку)(до)вечора, (на)показ, (де)інде, (в)чотирьох, (без)пуття, (на)жаль, (перед)усім, (в)смак, (чим)дужче, (кінець)кінцем, (з)(діда)прадіда, (з)(боку)(на)бік, (честь)честю, (сухо)(на)сухо, (як)(най)краще, (що)ранку, (аби)куди, (рано)(по)раненьку, (всього)(на)всього, (на)добраніч, (до)смаку, (не)(з)руки, (хоч)(не)хоч, (сам)(на)сам, (по)людськи, (будь)(що)будь, (у)(ві)сні, (тишком)нишком, (до)вподоби, (від)тоді, (мимо)хідь.

Вправа 3. Випишіть прислівники, виконайте їх повний морфологічний розбір.

Надвечір хмари опустилися нижче, а тополі над селом повищали і набрали войовничого вигляду. Треба було йти додому (Г. Тютюнник).

Вправа 4. Запишіть, розкриваючи дужки; визначте частини мови.

(Ні)кчема, (ні)вроку, (ні)(від)кого, (ні)чий, (ні)кудишній, (ні)сенітниця, (ні)трохи, (ні)куди, (ні)якому, (ні)чисю, (ні)кого, (ні)(про)кого, (ні)когісінько, (ні)чийний, (ні)скільки, (ні)що, (ні)(на)йоту, (ні)відкіля, (ні)котрий, (ні)(до)чого, (ні)(по)чім, (ні)(з)кого, (ні)яковий, (ні)котрий, (ні)(би)то, (ні)вечити, (ні)чия, (ні)(на)кому, (ні)один, (ні)гілізм, (ні)звідки, (ні)кому, (ні)трішки, (ні)яковість, (ні)як; (ні)так (ні)сяк; (не/ні)старий (не/ні)молодий; (ні)(за)що заховатись; (не)вміє (не/ні)читати, (не/ні)писати; (ні)(на)що (не)годиться; (не/ні)кінця (не/ні)краю; (ні)(за)що заховатись.

Вправа 5. Запишіть, розкриваючи дужки; визначте частини мови.

(Аби)коли, (а)(ні)який, (як)от, (де)куди, (ні)(на)чому, (де)хто, (де)(ж)таки, (де)інде, (чий)небудь, (чим)дуж, (що)вечірній, (що)до, (яке)небудь, (якось)то, (хто)(зна)звідки, (хто)(зна(на)якому, (таки)так, (так)що, (де)(б)таки, (якийсь)то, (на)(будь)якому, (як)(най)дужчий, (зустрів)таки, (де)(б)(то)(не)було, (чи)малий, (де)(ж)то, (чим)раз, (що)ніч, (що)(най)більше, (аби)що, (все)таки, (все)(ж)таки, (ані)трошки, (таки)впізнав, (що)(най)краще, (що)місяця, (а)(ні)(з)ким, (або)ж, (де)далі, (який)но, (якесь)то, (знов)таки, (що)до, (от)таки, (хіба)що, (аби)чий.

Вправа 6. Запишіть речення, розкриваючи дужки, вставте, де потрібно, пропущені букви, знаки. Випишіть окремо: 1) прислівники; 2) прийменники; 3) сполучники; 4) частки.

1. І тільки тепер, зіткнувшись.. (віч)(на(віч) із (най)суворішими випробуван...ями, з жит..ям (не)пр...крашен..им, жорстоким, (не)вблаган..им, зрозумів він, як тя..ко бути керівником, ві..повідати за долю людей, що довірили йому своє єдине й (не)повторне жит..я (М. Стельмах). 2. (У)горі чисте, (по)в..сняному лунке небо; крикне ворон – і бр..нить його крик (довго)довго, і (не)(в)силах загасити його степова (без)віст.. (Г. Тютюнник). 3. (Де)далі все з біл..шою швидкіст..ю тягло караван. (Ген)ген (по)переду з ранкової мли вогнян..ими скалками забл..шали в..ликі кам..яні гряди, і (на)зустріч плотам долинув могут..ній шум водоспадів (Я. Баш). 4. (У)низу було (пів)темно, во..ко, лише (де)(не)де проривались яскраві соня..ні пасма і стояли, як мечі, уткнуті лезами в землю (І. Багрянний). 5. Рушник із (давніх)давен с..мволізував (не)тільки естетичні смаки, він був своєрідною візитівкою, а якщо точніше – облич..ям оселі, (від)так і господині (В. Скуратівський).

МОДУЛЬ 2 СИНТАКСИЧНІ Й СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.1 СИНТАКСИС ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ ТЕМА 2.1.1 СИНТАКСИС. ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ

Вправа 1. Прочитайте речення; визначте синтаксично нечленовані словосполучення.

1. Ліс – це частина природи. 2. Кожен із нас і на роботі, і вдома змушений обговорювати різноманітні справи. 3. Багато хто не знає правил обговорення справ і через те витрачає на це надто багато часу. 4. Робота над написанням монографії триває. 5. Громадськість підтримала ініціативу школярів. 6. Відчуваємо помірний, однак пронизливий вітер. 7. Не лише трава, а й куці були вкриті першим снігом. 8. Будемо сподіватися на позитивне вирішення питання.

Вправа 2. Випишіть окремо: 1) словосполучення; 2) не словосполучення.

Тарас Шевченко, місто Гадяч, рукою подати, Кривий Ріг, двадцять п'ять, збирають хліб, дівчина-красуня, не до того, щось цікаве, спалити мости, білий гриб, берег моря, літній ранок, будемо вирішувати, довести до відома, Дев'яте травня, батьки й діти, більш витончений, ні риба ні м'ясо, аж сюди, сісти в калюжу, з Києва до Полтави, сади цвітуть, базедова хвороба, сади в цвіту, напередодні свята, перед тобою, буду перекладачем, рильце в пушку, група екскурсантів, хлопець з дівчиною, хтось із нас, пряма мова, наказано зробити.

Вправа 3. Запишіть, позначаючи головне й залежне слова; визначте тип словосполучення: 1) за будовою (просте чи складне); 2) морфологічним вираженням компонентів; 3) типом граматичного зв'язку (узгодження, керування, прилягання). Знайдіть синтаксично нерозкладні словосполучення.

Заспівав пісню, іти назустріч сонцю, святкувати Восьме березня, буду листуватися з подругою, міст над рікою, жінка років сорока, навести цікавий приклад, розмова один на один, жінка-провідник, тягнеться аж до Дніпра, людина з великої літери, більш високий рівень підготовки, моє дитинство, сукня вишневого кольору, читаю «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», товари високої якості, сад імені Тараса Шевченка, зібралися навколо столу, зустрілася з давньою подругою, тягнутися на десятки кілометрів, дівчина з русою косою, твори Григора Тютюнника, веселий новорічний тост, студент першого курсу.

Вправа 4. Зіставте словосполучення, подані українською і російською мовами. Назвіть спільне й відмінне в їх структурно-граматичній організації.

Повідомити вас – сообщить вам, звернутися до лікаря – обратиться к врачу, брати до відома – принимать к сведению, винятково добра людина – человек редкой доброты, якомога швидше – как можно быстрее, дякую тобі – благодарю тебя, рекомендований лист – заказное письмо, з чиеї провини – по чьей вине, согласно приказу ректора – згідно із наказом ректора.

Вправа 5. Випишіть словосполучення і схарактеризуйте їх.

1. Дашковичів кабінет був обставлений шафами з книжками (І. Нечуй-Левицький). 2. Рання весна обіцяє влітку чимало непогожих днів (Г. Козак). 3. Може, ще раз прокинуться мої думи-діти (Т. Шевченко). 4. Широко відкритими очима Ярина дивилася на високого мужнього діда з сивою чуприною, закладеною за вухо (П. Панч). 5. Воно [колядування] тривало від Різдва і до старого Нового року, подекуди і до Водохреща (В. Скуратівський). 6. У стомлених від безсоння голубих очах хлюпнула радість (І. Цюпа). 7. На березі Дніпра татари відпочили і на четвертий день із свіжими силами поринули на Україну (З. Тулуб). 8. Чую спів трембіти, бо в ньому безмежна ніжність душі моїх земляків-селян, бо він є жагою спраглою по красі серця (І. Чендей). 9. Галя з мамою в садочку груші в кошичок збирає (О. Пчілка). 10. За кермом сидів маленький боєць у великих димчатих окулярах (О. Гончар).

Вправа 6. Схарактеризуйте речення за наявністю другорядних членів і складом граматичної основи.

1. Людство не усвідомить себе як єдине ціле – не буде йому добра. 2. Душа горить в смертельному вогні (В. Стус). 3. Осяяти землю безщасною треба (Леся Українка). 4. Була спека. 5. Пахне істиною хліб (І. Драч). 6. Ой три шляхи широкії до купи зійшлися (Н. тв.). 7. Пізня весна дарує гоже літо. 8. Чорну душ милом не відмиєш (Н. тв.).

Вправа 7. Прочитайте речення. Визначте способи вираження підмета.

1. Надходить дощ. Шумлять бліді берези... Рвуть блискавиці сірих хмар рядно... (Є. Плужник). 2. А Я дивлюся... і серцем лину в темний садочок на Україну (Т. Шевченко). 3. І враз Усе стихло (Г. Тютюнник). Знову замовкли Обоє (Панас Мирний). 4. Сім – моє улюблене число. Отак вибрав собі пару Сіренький, отак знайшов своє щастя з чужою голубкою (В. Винниченко). 5. Дехто з прохожих Зупиняється... (В. Винниченко). 6. Коло млина, коло

броду Два голуби пили воду (Н. тв.). 7. Зраджувати друга – це жахливо (В. Нестайко).

Вправа 8. Прочитайте речення. Визначте способи вираження присудка.

1. Яскравим зразком стилю бароко є церква святого Юра. 2. Вона була зведена у XVIII столітті у Львові, на Юрській горі. 3. Перша церква була збудована на цьому місці ще в XIII столітті, майже одразу після заснування міста, за наказом самого князя Лева. 4. Вона була дерев'яною. 5. У XIV столітті її замінила кам'яна споруда. 6. Місто швидко стало рости, перетворюючись на значний культурний та торговельний центр. 7. Для спорудження церкви було запрошено видатних архітекторів. 8. Головний вхід до церкви оздоблений аркою (З енциклопедії).

Вправа 9. Прочитайте речення. Визначте способи вираження другорядних членів речення.

А. 1. Жінки несли їм фрукти, козиний сир (О. Гончар). 2. Понад три тижні працював Сашко над скульптурою. 3. Відмикаю світанок скрипичним ключем (Л. Костенко).

Б. 1. Кирильченко жив у великому цегляному будинку. 2. Іванів портфель загубився. 3. Гафійка притулила до печі замерзлі руки (М. Коцюбинський). 4. Пройшов наш день (М. Коцюбинський). 5. Ще треті півні не співали (Т. Шевченко). 6. І сонний гриб в смарагдовій куфайці дощу напився і за день підріс (Л. Костенко). 7. На батька чекав лист здалека. 8. Стрільба лежачи нам здавалась нелегкою. 9. На уроці математики ми писали цифру дев'ять. 10. Прийшов наказ розходитися (Панас Мирний). 11. На дорогу вийшов хлопчик років десяти-одинадцяти (Ю. Збанацький).

В. 1. Десь за селом, на гонах далеких гасло сонце (А. Головка). 2. Ураган лютував з годину. 3. Сьогодні сніг іти вже поривавсь (Л. Костенко). 4. Батько ставився із зневагою до Холода (О. Довженко). 5. Од хвилювання Тетяна не могла спокійно говорити. 6. Незважаючи на травень, душно було, як улітку (М. Коцюбинський).

Вправа 10. Запишіть речення, підкреслюючи означення. Визначте означуване слово та спосіб вираження.

1. Стало пахучим і свіжим повітря після грози. 2. На площу вискочив осідланий кінь без вершника. 3. З кущів підліска линуть перші трелі солов'я (А. Шиян) 4. Одні тільки бажання творити добрі діла й zostалися при мені на все життя (О. Довженко). 5. У млині стояв теплий, приємно солодкуватий запах

свіжої кукурудзяної муки (М. Коцюбинський). 6. Свіжозорані ниви обсівалися великими вечірніми зорями (М. Стельмах). 7. Широкою долиною, між двома рядками розложистих гір, тихо тече по Васильківщині невеличка річка Растваця (І. Нечуй-Левицький). 8. Година для праці настала (Леся Українка). 9. Вискочить сонце на мить на блакитну полянку, щоб обсушитись, гляне на себе в калюжу, і знову лізуть на нього важкі, розтріпані хмари (М. Коцюбинський). 10. Генерал підходить до сферичного вікна і, нахилившись трохи вперед, наче повисає в блакитному просторі над неосяжною рівниною і тонким струмочком Дніпра внизу, серед пісків (О. Довженко). 11. Облиті полум'ям хмари рвано, кошлато звисали над смугою потемнілих плавневих лісів, над пустинними пенькуватими зрубамі, навіваючи якусь неясну тривогу (О. Гончар).

Вправа 11. Прочитайте речення. Знайдіть неузгоджені означення, виражені іменниками в непрямих відмінках або словосполученнями.

1. Чутка про маєток у тридцять тисяч не давала нікому покою (Панас Мирний). 2. Парубок літ двадцяти бігав за ним (Панас Мирний). 3. Десь далеко стукає калатало нічного сторожа (М. Коцюбинський). 4. Над берегом висів солоний туман од дрібних бризків (М. Коцюбинський). 5. Світ вечірнього сонця заглянув у причілкове вікно (І. Нечуй-Левицький). 6. Хазяїн шиє, якусь полу від кожуха строчить (Марко Вовчок). 7. Маленький, ніби іграшка, дитячий черевичок жовтої шкіри лежав у Юрка на долоні (В. Козаченко).

Вправа 12. Прочитайте речення. Проаналізуйте синтаксичну функцію інфінітива. Виділіть інфінітиви, які виступають у ролі неузгоджених означень.

1. На фронті виробилася армійська звичка швидко орієнтуватись і приймати рішення (А. Шиян). 2. Залишив Грицько думку вернутися повесні додому (Панас Мирний). 3. В Чіпчинім серці вже ворухнулось бажання верховодити (Панас Мирний). 4. Настає час розставатись (О. Довженко). 5. Зосталася тільки надія одна: надія вернутись ще раз на Україну (Леся Українка). 6. Як порива мене палке бажання піти туди пісками, чагарами, послухати гірської пущі гомін, заглянути в таємничу безодню, з потоками прудкими сперечатись, поміж льоди дістатись самоцвітні, збудити в горах піснею луну (Леся Українка). 7. Стала наближатися година рушати в дорогу (С. Васильченко).

Вправа 13. Прочитайте речення. Замініть, де це можливо, узгоджені означення неузгодженими.

1. Міцні Олегові руки підкорили собі човен (Д. Бедзик). 2. На гірських вершинах нависли димні хмари (О. Гончар). 3. Тепер Юрко сидить на березі і вдивляється в морську далечінь (О. Донченко). 4. Василева мати йшла на станцію по воду (О. Бойченко). 5. За Джериною хатою, під старою грушею, на зеленій траві спав молодий парубок, підклавши під голову білу свиту. 6. На Миколине щастя, один скрипчинський парубок посватав вербівську дівчину (І. Нечуй-Левицький). 7. Першою такою колочкою в Чіпчинім житті була смерть бабина. 8. Казочки бабусині, при самотньому житті, осторонь од товариства, пластом дожилися на дитячий розум (Панас Мирний).

Вправа 14. Складіть речення, в яких подані слова й словосполучення виступали б означеннями.

Високого зросту, веселий, імені Т. Шевченка, з дерева, з карими очима, верхи, років двадцяти, зопалу, сьогодні, писати, брата, чорні.

Вправа 15. Запишіть речення, підкреслюючи прикладки; схарактеризуйте їх.

1. Повернулися додому п'ять братів, п'ять братів-богатирів із боїв (В. Бичко). 2. Чим тобі, любий краю, віддячу, де слова-самоцвіти зберу (Л. Дмитерко). 3. Зацвіла весна, та весна красна, квітом-цвітом простелилась до села (А. Малишко). 4. І тополя шепче, горнеться до матері-землі (А. Малишко). 5. Зацвіла в долині червона калина, ніби засміялась дівчина-дитина (Т. Шевченко). 6. Вдяг ясен-князь кирею золоту, а дика рожа – буйнії корали (Леся Українка). 7. Десь-не-десь лежали на землі дерева-великани, підриті й поборені віком або розколені громом (О. Кобилянська). 8. Ой, який же ти став тепер, мій лісу-брате! (О. Десняк) 9. І, може, зустрінеться пісня моя самотня у світі з пташками-піснями, то швидко полине тоді тая гучная зграя далеко шляхами-тернами (Леся Українка). 10. Десна-красуня горне свій гнучкий стан до Дніпра-Славути (І. Цюпа). 11. Чи не чув хто, чи не бачив москаля-солдата, мого сина (Т. Шевченко). 12. А Дніпр мов підслухав: широкий та синій, підняв гори-хвилі (Т. Шевченко). 13. Серед довгої мами-зими буду спать в порцеляновій скриньці (І. Жиленко).

Вправа 16. Запишіть речення, підкреслюючи прямі й непрямі додатки. З'ясуйте, які члени речення керують додатками.

1. Пахне огірками, старим неретом волока, хлібом, батьком і косарями, болотом і травами... (О. Довженко). 2. Перехожі з подивом зиркали на дівчину,

на її танець, на заволохаченого, з намерзлими ніздрями коня (М. Стельмах). 3. Хмари снігу свистіли над усім безмежжям рідного краю – ласкавого й суворого, але завжди дорогого серцеві (О. Донченко). 4. Величезна калюжа заросла травами, ліловими дзвониками і скидалась на озеро (О. Донченко). 5. Якийсь тихий спокій вас обіймає (Панас Мирний). 6. Гарячий степовий вітерець подихнув і обдав польовими пахощами – зігрітою травою, чебрецем, материнкою (Панас Мирний). 7. У мене нема тут знайомих (М. Коцюбинський). 8. Сиджу я під вербою, стережу рушники та крадькома од хазяйки вишиваю хмелем собі сорочку (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 17. Запишіть, підкреслюючи другорядні члени речення. Розмежуйте означення і додатки.

1. По діброві вітер виє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу (Т. Шевченко). 2. І смутно, і радо покинути парту, де ріс і мужнів, розпущені віти весняного саду, на березі човен, політ голубів (В. Швець). 3. Химерними візерунками лягли на шлях тіні акацій (О. Гончар). 4. Молодь заповнила невеличку кімнату вчительки (О. Войченко). 5. Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплях, як у дорогому намисті (С. Васильченко). 6. Поспішаючи, кудись ховаються останні шуми й гуки довгої літньої днини (С. Васильченко).

Вправа 18. Визначте, в яких словосполученнях керований іменник виступає неузгодженим означенням, а в яких – додатком.

Берег озера, стрілка годинника, обкладинка книги, сторінка листа, риса характеру, кучугури снігу, вікна аудиторії, хлопець веселої вдачі, бані церков, зал засідань, глибина моря, дитина сусіда, студент університету, книжки учня, герой нашого часу, збирання врожаю, оранка землі, краса природи, куш троянд, ряд верб, кордони країни, потиск руки, щастя материнства, боротьба за існування.

Вправа 19. Випишіть обставини, згрупувавши їх за значенням (місця, часу, причини, мети, способу дії, умови, допустовості).

1. Човен то здіймався високо, то спускався низько, м'яко і лагідно перебираючись з хвилі на хвилю (Леся Українка). 2. Дрібні хвилі зливались до купи і, мов брили зеленуватого скла, непомітно підкрадалися до берега, падали на пісок і розбивались на білу піну (М. Коцюбинський). 3. У відчинених дверях досвітнім павутинням вигойдувався дим, а назустріч йому пробивався такий сонячний пилок, наче він творився в пору яблуневих відцвітань (М. Стельмах). 4. Не погасло ще на заході, як кров, червоне зарево, а вже над

ним у темряві далекого неба зажеврила, немов жарина в попелі, вечірня зоря (С. Воскрекасенко). 5. Обабіч вузької доріжки чорніли ріллі, зеленіла озимина, і по ній тіні легеньких хмаринок нечутно гасали, мов бавились (А. Головка). 6. Капітан стояв біля стернового, раз у раз припадав до великого бінокля і командував, куди повертати стерно (М. Трублаїні). 7. На сході одразу якимсь чародійним помахом розгонисто вимальовувалась сонячна крона, і кілька хмаринок стали оздобою в її промінцях (М. Стельмах). 8. А Яшко сів у нього в ногах і дивився задумано у двері на леваду, де бігали тіні поміж дерев, як у хованки з місяцем грали (А. Головка). 9. На світанку вона притиснула одну дитину до грудей, а другу взяла за руку і поза селом рушила назустріч Якимові (П. Панч). 10. Раз у раз Черниш зупинявся перепочити, тримаючись за скелю руками і ногами (О. Гончар).

Вправа 20. Запишіть текст, вставляючи замість крапок обставини різних видів.

Разом із поетичним талантом в українського філософа й ученого Григорія Сковороди проявляються й риси аскета: їв він ... ввечері, уживав овочі та молочні страви, м'яса та риби ... не їв, спав лише чотири години на добу, вставав до схід сонця, лягав ... й при цьому ... був веселий, бадьорий, рухливий, помірний, добродушний і поштивий... (За Д. Яворницьким).

ТЕМА 2.1.2 ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ

Вправа 1. Випишіть односкладні речення. Які з них поширені, а які – непоширені? Схарактеризуйте головний член речення.

1. На складі пального закопували в землю бочку з бензином (О. Гончар). 2. Вчись не до старості, а до смерті (Н. тв.). 3. Полк тоді саме наступав у горах північним берегом Дунаю. Безлюдний, похмурий край. Голі шоломи сопок, темні масиви лісів. Урвища. Провалля (О. Гончар). 4. На ромашці настоялося літо (М. Стельмах). 5. Дуже гарний вересневий ранок (Н. Забіла). 6. Мотоцикл кидало то ліворуч, то праворуч. 7. Підтягую ослаблі струни, ласкаво торкаю їх смичком (Ю. Збанацький).

Вправа 2. Запишіть речення, згрупувавши: 1) означено-особові; 2) неозначено-особові; 3) узагальнено-особові. Підкресліть головний член речення.

1. Люблю пісні мого краю, та не спинюсь на тім лишень. З любов'ю вухо привертаю до братніх на землі пісень (М. Рильський). 2. Як же тут гарно, як же тут тихо в таку годину забудеш лихо. 3. Вийду в садочок та погуляю, при

місяченьку та й заспіваю. 4. Не бійся досвітньої мли, – досвітній вогонь запали. 5. Присвистують, притупують, ще пустяться в танець (Леся Українка). 6. Кажуть, біля Борисполя, на озерах, качви тієї, ну як хмари (Остап Вишня). 7. Вчись не до старості, а до смерті (Н. тв.). 8. Про Андрія забули й думати на селі: порішили, що він загинув (М. Коцюбинський). 9. Посій в пору, будеш мати зерна гору (Н. тв.).

Вправа 3. Прочитайте, знайдіть неозначено-особові речення.

1. Згадалися вершникам ранішні зорі і спів солов'я у росистім куці. 2. Гей, гей, не біда, якщо в кого молода, прийдем з бою – підросте, за героя віддасте. 3. У тайзі народжувалось місто – його назвали Мироградом. 4. І пахло цвітінням п'янючого хмелю, і бризкали соком зірки полуниць (П. Воронько).

Вправа 4. Трансформуйте речення на безособові.

1. У провітреній кімнаті діти добре сплять. 2. З моря повіяв легкий вітерець. 3. Град вибив посіви. 4. Він не працює. 5. Свіжі троянди дуже пахли. 6. Петро хотів якнайшвидше приїхати до місця роботи. 7. Туман очі застилає.

Вправа 5. Визначте види односкладних речень.

1. Все, все покинуть, до тебе полинуть, мій ти єдиний, мій зламаний квіте (Леся Українка). 2. Розбити пута, ... скинути полуду з очей та сміливо вернути скривдженим те, що до них належить (М. Коцюбинський). 3. Розквітнуть каштани весною, а юності знов не цвісти (В. Сосюра). 4. Одібрать землю! (М. Коцюбинський). 5. Ні, краще не бачить того і не чуть, як гинути буде країна (Леся Українка). 6. Повідчиняти вікна! Провітрити оселю! Викинуть разом із сміттям і тих, що сміються! (М. Коцюбинський). 7. Лихую зваду залишить, спокій вернути краю, прийти до згоди без війни, по братньому звичаю (Леся Українка). 8. От, злізти б тут, побігати по широкому полю або полежать у траві (М. Коцюбинський). 9. Хіба лишити сани з ялинкою в лісі, а самому вертати додому? (М. Коцюбинський).

Вправа 6. Визначте тип ускладнення речень, поясніть розділові знаки.

1. Велика мудрість прихована в приказках, прислів'ях, афоризмах. А в пшениці то мак, то волошки закрасили б роботоньку трошки (Леся Українка). 2. Мати ще не спала – очікувала його (М. Старицький) 3. Земля на прощання усміхнулась – і потемніла (Панас Мирний) 4. Вона була у чорній хутряній шубці, у білій в'язаній шапочці (А. Головка) 5. Рівний, залитий сонцем степ одразу припишк (О. Гончар). 6. Написаний учора докладний звіт лежав на

столі. 7. Усе було вкрите снігом: і дерева, і дорога, і будинки. 8. Сьогодні усе для тебе – озера, гаї, степи. І жити спішити треба, кохати спішити треба – гляди ж не проспий (В. Симоненко). 9. Олеся йде сама дорогою, легка, витончена, пружка (О. Довженко). 10. Сільський чабан, дід Свирид, показав та розказав мені, як із тієї солом'яної стрічки бриля шити (Ю. Збанацький). 11. З-за дерев, співаючи, з'явилася струнка жіноча постать (М. Старицький). 12. Дітвора, награвшись, захотіла спати (Панас Мирний). 13. Я бажаю поетові дальшого росту, тобто поширення і поглиблення тематики, нових досягнень у формі (М. Рильський).

Вправа 7. Запишіть, розставляючи розділові знаки.

1. Думи мої думи мої лихо мені з вами! (Т. Шевченко). 2. О мій коханий хто він цей старий... (Л. Костенко). 3. Мій народі Темний і босий Хай святиться твоє ім'я (Є. Плужник). 4. О скільки у тобі краси життя моє незгасне! (В. Сосюра). 5. Бачив Хо таких ох бачив... (М. Коцюбинський). 6. Життя це мабуть усміх весняний (Д. Павличко). 7. Сьогодні може піде сніг. Звали нашого діда як я вже потім довідавсь Семеном (О. Довженко). 8. Вміло користуватися невичерпними синонімічними багатствами граматики мовленнєве мистецтво (І. Вихованець). 9. Праця один з найкращих вихователів характеру (С. Смайлс). 10. Вільний час це аж ніяк не солодке неробство (І. Томан). 11. Мовчання це велике вміння вести бесіду (Б. Хаздіт). 12. Чеська красуня столиця вирувала радісною повинню свята (О. Гончар). 13. Інженери дослідники прибули на будівництво Байкало-Амурської магістралі (О. Лупій). 14. Наперед вийшов велетенський рибалка він ніс жмут мотуззя (Ю. Яновський).

Вправа 8. Запишіть речення, підкреслюючи предикативний центр; поставте, де потрібно, тире.

1. Синтаксичне призначення дієслова виконувати роль присудка. 2. Заступають дієслово в ролі присудка інші частини мови, зокрема прикметники та іменники. 3. Ми свідки великої події, творці своєї нації, своєї держави (З газ.). 4. Виховання також справа державна. 5. Вміло користуватися невичерпними синонімічними багатствами граматики мовленнєве мистецтво (І. Вихованець). 6. Постійну працю полегшує звичка (Демокрит). 7. Людина народжена для діяльності... (Д. Дідро). 8. Праця один з найкращих вихователів характеру (С. Смайлс).

Вправа 9. Знайдіть неповні речення. Які члени речення в них пропущені? Поставте, де потрібно, тире.

1. У мові постійно відбуваються перетворення більших одиниць на менші. Складне речення може перетворитися на просте. Просте речення на словосполучення. Словосполучення на складне слово. Складне слово на звичайне слово. А слово на афікс (І. Вихованець). 2. Історія творення національних енциклопедій історія багатозмістова й вельми повчальна. Слушно кажуть: енциклопедія візитна картка народу (І. Заславський). 3. Мрія красива, її по-різному уявляють і здійснюють люди. Художники в полотнах, де світанок, де багато неба і барв. Композитори в океані музики. Письменники в буянні слова. Скульптори у витончених формах, які відбивають порухи душі героя. Мрія хліборобська в буянні хлібів (П. Попович, А. Дринь).

Вправа 10. Випишіть із тексту неповні речення, поясніть вживання розділових знаків.

Австрійський композитор Моцарт з п'яти років складав музичні твори, а в шість – став знаменитим музикантом світу. У дев'ять років Леся Українка написала свій перший вірш «Надія», а в чотирнадцять – підручник з історії для брата Михайла. Павло Яблочков – винахідник електричної лампочки. У дванадцять років він зробив землемірний прилад. Йозеф Біро – знаменитий угорський журналіст і художник. У 1935 році він винайшов кулькову ручку. До 1780 року люди користувалися при написанні гусячими перами, а після винаходу Самюеля Гаррісона – сталевими перами. У 1867 році винахідник Шолс сконструював машину для розмножування тексту. Це була перша друкарська машинка (З журн.)

Вправа 11. Запишіть текст, підкреслюючи прикладки з означуваними словами.

«Лесина казка» – таку назву має виставка творчих робіт родини Бойків, на якій представлено 30 художніх композицій – фігурки ляльок-персонажів драми-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня», виконаних матір'ю Ганною Бойко-Дергай; світлини волинських краєвидів виконані її чоловіком Сергієм Бойком, а малюнки – їх восьмирічним сином Андрієм. Виставка присвячена 135-річчю від дня народження Лесі Українки. (З альманаху «Світязь»).

Вправа 12. Випишіть відокремлені другорядні члени речення і згрупуйте їх: 1) – означення, 2) – прикладки, 3) – обставини, 4) – додатки).

І. 1. Уже й вечір, тихий та гожий, спадав на землю (О. Ільченко). 2. Над головами простиралося небо, повне загадкових світів (П. Панч). 3. Стомлений,

я заснув, але швидко прокинувся від холоду (І. Багмут). 4. Зовні спокійний, Петро жив усі ці місяці якоюсь внутрішньою тривою (Н. Рибак). 5. Село, зачароване зоряним небом, синіє розкиданими хатками (М. Стельмах). 6. Невгамовна, з широко відкритими на світ очима, Олеся ще з п'ятого класу захоплювалась дослідями над рослинами (О. Донченко).

II. 1. Марко, юнга з шхуни «Колумб», ходив сьогодні додому на маяк, де його батько працював (М. Трублаїні). 2. Дочки – Ольга і Олена – визбиравали на городі картоплю (В. Козаченко). 3. Вальдшнеп, або лісовий кулик, – благородна птиця темно-рудуватого кольору, з довгим дзьобом і довгими ногами (О. Вишня). 4. Деякі риби, як, наприклад, корюшка, в'ють під водою гнізда і відкладають туди ікру. 5. Він розхвилювався, і голос його щирим відгуком забринів у селянських серцях, особливо в серцях молоді (М. Стельмах).

III. 1. А пісня, наростаючи, пливла над берегом. 2. Раділи люди встаючи. 3. Посланця сталюого ми до зір послали, першими почавши в безкінечність шлях (В. Сосюра). 3. Все меншим став корабель, а згодом, з'єднавшись із голубим обрієм, він немовби потонув у ньому, і тільки білі вітрила ще довго маячили, нагадуючи весінню хмаринку. 4. Поважно, з острахом, наче до першої сповіді, приступив Семен до граматики (М. Коцюбинський). 5. Сюди, на берег Дніпра, і прийшла гуляти молодь (О. Копиленко).

IV. 1. Ягід навколо, особливо дикої малини, була сила-силенна (О. Донченко). 2. А я не знаю нічого ніжнішого, окрім берези (Леся Українка). 3. На його дворі, замість похилої хатини, стояв веселий будинок (Панас Мирний).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.2 СИНТАКСИС СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

ТЕМА 2.2.1 СИНТАКСИС СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Вправа 1. Прочитайте речення, визначте кількість предикативних центрів.

1. Настав теплий ранок, дихає свіжістю земля. 2. Кленовий листочок покружляв у повітрі й упав у калюжу. 3. У лісі сльозяться крихітні струмки, розквітає кожна квітка. 4. За селом починався гай, і вузька стежка вела через нього. 5. За багато віків Київ пережив і побачив немало. 6. З року в рік Київ прикрашається новими будинками, парками, проспектами. 7. Злетіла пташка високо, а людина ходить тільки по землі.

Вправа 2. Випишіть складні речення, підкреслюючи граматичні основи; поясніть художньо-виражальні засоби поетичної мови.

1. Не повернуть козаки з походу, Не заграють сурми на зорі... Будуть вік стояти біля броду Посивілі верби-матері. 2. Я хотів би, як ти, прожити, щоб не тліти, а завжди горіть... 3. Я для тебе горів, Український народе, Тільки, мабуть, Не дуже яскраво горів. 4. Ображайся на мене як хочеш, і презирством убий мене – Все одно я люблю твої очі і волосся твоє сумне. 5. Коли б я вірив став у Бога, То Бог на тебе схожим був. 6. І будеш ти у кожному диханні, і будеш ти навіки при мені Гасить зірки очима на світанні, Палить мене в безжальному вогні. 7. О жорстока! Щастя хоч краплину В душу мою змучену згуби – Полюби і зрадь через хвилину, Та хоч на хвилину полюби! (В. Симоненко).

Вправа 3. Визначте вид речення за наявністю головних членів; поясніть вживання розділових знаків, особливості інтонації.

1. Стоїть, блищить до сонця повногрудям бань! 2. Сухе степове повітря обтікає його, струмує, і він виступає з того міражного струмування і сам як явище міражу. 3. Співучий собор! – так про нього Баглай хотів би сказати, про гармонійну сув'язь отих його бань, вищих і нижчих, застиглих у німому вічному танці... (О. Гончар).

Вправа 4. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки; поясніть їх вживання.

1. Наче після походу в степи половецькі дружинники повернулися додому й стали до праці. 2. Котрийсь із тих косарів міг бути батьком Довженковим статечним отим хліборобом яким ми знаємо його з фотографії так хлібороб селянин людина тяжкої фізичної праці і водночас відчувається що перед нами натура глибоко творча мислитель трудар сповнений внутрішньої гідності в очах світиться проникливий і нещадний розум обличчя позначене тонкими рисами духовності (О. Гончар).

Вправа 5. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки між предикативними частинами; накресліть схеми речень.

1. Острах що він під час блукання загубить свою мрію що вона загине ніким не спізнана охоплював його і стиснувши тремтячі руки він заплющував очі (В. Підмогильний). 2. Хліборобська праця звичайно панує тут все відбувається в ніби неквапливому розміреному ритмі а насправді спішать спішать щоб устигнути щоб із вирощеного ні зернини не втратити бо ж відомо нива раз на рік родить (О. Гончар). 3. Тим часом підкотила чергова хвиля він був певен що встигне відскочити але бризки злетіли цього разу особливо

високо й холодний водоспад омив Твердовського з голови до п'ят (Я. Дубинянська). 4. Дика груша облита білим молоком і в тому пахучому білому молоці що стиха піниться бджоли неначе киплять неначе варяться зі струнним оксамитовим гудінням (Є. Гуцало). 5. Батько наш загинув несподівано в перші дні війни ми все ще сподівались що його випустять і ми ще не збагнули що лишились самі коли війна розгорілась насправді (Ю. Покальчук). 6. Обабіч де припікало сонце вже зеленіла тонка квітнева травка і на кущах верби та вільхи прокльовувалась тонка квітнева брость 7. Глянув під машину і похолов на нього сунув плямистий танк той самий що він підірвав чи інший який зумів прибрати підбитого з дороги чи обійти (З тв. В. Шевчука).

Вправа 6. Із пари простих речень утворіть складні за допомогою сполучників (або сполучних слів); запишіть їх; поясніть розділові знаки.

I. 1. Ніч минула швидко. Настав сірий туманний ранок. 2. Буря вщухла. Хвилі продовжували бушувати. 3. Понісся перший порив вітру. Човен здригнувся.

II. 1. Була чудова, але сумна пора. Її називають пізньою осінню. 2. Над містом стояла ніч. Високо серед неба світив ясний місяць. 3. Пройшов проливний дощ. Небо тепер ясне.

Вправа 7. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки; поясніть їх уживання чи неживання.

I. 1. Він шукав. Придивлявся до облич що миготіли перед очима ходив довго з вулиці на вулицю і дріж проходила йому по тілу коли візники гукали на нього або дзвоник трамваю несподівано гримів йому коло вуха (В. Підмогильний). 2. І хоч тепер уже лягла утома і борозни прорізали чоло я все ж радий що кожному кому в своїх піснях я напоїв теплом (Д. Фальківський). 3. Щоразу коли погляд ваш зупиняється на пам'ятникові Лесі Українки в Києві чи коли ви зупинитесь в алеї придніпровського парку неминуче мабуть подумається вам є в цих прекрасних образах щось і від неї самої від авторки від натхненної жінки-митця Галини Кальченко (О. Гончар).

II. 1. Шаптала спинився на березі та почав стежити як борються на небі яскраві фарби гарячого сонця з прийдешньою пільмою як сірішає Дніпро і гудки пароплавів зовсім низько стеляться над водою (В. Підмогильний). 2. Всім відомо куди він звик ходити і де він лиха набирився (Л. Глібов). 3. Коли все затихло і згасла церква темним дозорцем лишилась на порозі степу Шаптала відчув свою самотність і свідомість її залила йому душу теплом

(В. Підмогильний). 4. Я люблю коли в листя зелене дерева одягає весна і під вітром хитаються клени і співає в квітках далина (В. Сосюра).

Вправа 8. Прочитайте та схарактеризуйте структуру складних речень із різними видами зв'язку. Цифрами позначте: 1 – складні синтаксичні конструкції з безсполучниковим і сурядним зв'язком; 2 – складні синтаксичні конструкції з безсполучниковим і підрядним зв'язком; 3 – складні синтаксичні конструкції з сурядним і підрядним зв'язком.

1. По вечері гості примощуються, де кому вигідніше, а господар виймає книжку, і починається лектура... 2. Хо збирає всю свою потугу: проймаючим холодом віє борода його, чудодійна сила, мов хмари ті, насуває найстрашніші картини перед очі лектора, а лектор наче не помічає сього. 3. Ураз Хо помічає, що від погляду того діються з ним незвичайні речі: з бороди вже не віє проймаючий холод, вона тратить свою чудодійну силу, тіло його меншає, легшає, немов частина його парою взялася або порохом розсипалася. 4. Хо підійшов до села, і перша хата, яка кинулася йому у вічі, була шпиталь, місце страждання і zarazом боротьби з тим стражданням. 5. Тихо було, мертво, але Хо не помічав сього: він сидів, замислившись. 6. То не віл був у ярмі, звичайний господарський віл, якого паша й спочинок могли зробити щасливим: ярмо було накладене на шию дикому турові, загнаному, знесиленому, але овіяному ще степовим вітром. 7. Скрізь тепер весело, ясно, світ божий скидається на рай, а білява панночка із смутними очима сумує (З тв. М. Коцюбинського).

Вправа 9. Запишіть афоризми, поєднавши частини. Доведіть, що вислови становлять складну синтаксичну конструкцію.

Я зробив усе, що зміг;	... а хто стукає – відчинять йому.
Хто шукає – знаходить,	... якщо його втратиш, потім будеш ніщо.
Утрачаючи все, не забудь зберегти добре ім'я;	... хто може, хай зробить краще.
Ти не вважай, що з-під хвилі спокійної дно проглядає;	... коли будеш в іншому місці, живи, як там живуть.
Поки щасливо живеш, то й рахунку не матимеш друзям,	... а спохмурніє твій день – бути самотнім тобі.
Коли будеш у Римі, живи римським звичаєм;	... там, де спокійна вода, – може, найбільша глибінь.

ТЕМА 2.2.2 СКЛАДНОСУРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Вправа 1. Утворіть складносурядні речення; визначте засоби зв'язку.

1. Я люблю читати, і 2. То стискається над улюбленими сторінками серце, то 3. Нічого не замінить мені спілкування з улюбленою книжкою, але 4. Художнє слово полонило мене, проте 5. Я надзвичайно люблю творчість Тараса Шевченка, і... .

Вправа 2. За поданими схемами складіть складносурядні речення та поясніть розділові знаки.

1. ..., і	6. ..., і ..., і
2. ..., та	7. ... –
3. То ..., то	8. Або ..., або
4. ..., а	9. ..., проте
5. ..., але	10. ..., зате

Вправа 3. Запишіть прислів'я, додавши пропущені сполучники сурядності. Визначте їхній розряд.

1. Життя не має ціни, ... воля дорожча за життя. 2. Один засіває поле, ... інший збирає плоди. 3. Коріння навчання гірке, ... плід його солодкий. ... розумне казати, ... зовсім мовчать. 4. Язик має й коняка, ... вона не балака. 5. Собака бреше, ... кінь іде. 6. Слова ласкаві, ... думки лукаві. 7. Вовка в плуг, ... він глядить в луг. 8. Заснула щука, ... зуби не сплять. 9. Журавель в небі, ... ти йому вже ціну встановлюєш (Н. тв.).

Вправа 4. Згрупуйте складносурядні речення за характером смислових зв'язків: 1) єднальні; 2) протиставні; 3) розділові; 4) зіставні. Запишіть, підкреслюючи сполучники.

1. Кілька човнів, припнутих ланцюжками, злегка погойдувались на воді, а поміж ними чувся плескіт і безперервне клекотання хвиль (А. Шиян). 2. Ніде ні травички не колихнеться, ні пташка не пролетить (І. Нечуй-Левицький). 3. Ідуть зі мною чесні люди, і хліб росте без гіркоти (А. Малишко). 4. Хуртовина гуде, замітає стежину людині, а людина торує свій слід, не зважає на сніг (А. Малишко). 5. Чи то життя шумить по той бік прірви, чи даленіє електрички шум? (В. Базилевський). 6. Або печі пиріжки, або не прийдуть друзки (Н. тв.). 7. Палахкотять, згорають дні, в заграві гаснуть до останку, але щоразу на світанку життя всміхається мені (Л. Петрова). 8. Хліб і сіль для друга й брата, а для ката – грім (В. Коломієць).

Вправа 5. Запишіть складносурядні речення, розставляючи розділові знаки; з'ясуйте засоби зв'язку предикативних частин.

1. Війнув дихнув сипнув пшона і заскакали горобці (П. Тичина). 2. То була дощ холодний січе а перестояти негоду немає де то була вітер осінній проймає до кісток а обігрітися немає де (А. Шиян). 3. Любить людей мене навчила мати і рідну землю що б там не було (В. Симоненко). 4. По узліссі і на галявині зеленіє перший ряст і цвітуть проліски та сон-трава (Леся Українка). 5. Все йде все минає і краю немає (І. Франко). 6. Скоро уся долина і гори блищать вогнями і разом з димом з землі здіймається вгору і пісня (М. Коцюбинський). 7. Глянув я на лівий бік від себе а там знову нова картина нова краса (І. Нечуй-Левицький).

Вправа 6. Складіть складносурядні речення, використавши в ролі підмета подані слова, і введіть їх у текст.

Криниця, вода; яблуня, сад; сонце, степ; сосна, дятел; весна, птаство; хмара, дощ; блискавка, гуркіт.

Вправа 7. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки. Зробіть синонімічну заміну сполучників і з'ясуйте, як це впливає на зміст речення.

1. А ранки цвітуть перламутром і падають вранішні зорі в туман дальнього бору (М. Хвильовий). 2. Мені війнула в очі сивина а я нічого не везу додому (Д. Павличко). 3. Я принесу тобі свою надію і подарую смуток і біду (В. Симоненко). 4. Пошлю Енея до Плутона а сам в ад копірсну (І. Котляревський). 5. Сонячні промені не досягли землі проте внизу стояли прохолодні зеленкуваті сутінки (В. Малик). 6. Іволга в пісні їх (шпаків) дзвенить і хлопчик друзів кличучи свистить і колесо немазане скрипить (М. Рильський). 7. Життя було таке широке й безмежне а вік мій такий коротенький, як носик горобчика (М. Хвильовий).

Вправа 8. Прочитайте речення і схарактеризуйте їх; запишіть, розставляючи розділові знаки.

1. Ще над Дніпром клубочиться задуха і пахне степом сизий деревій (Л. Костенко). 2. Голос тонкий гнучкий дзвінкий так і розходився на всі боки то розлягався у високім просторі то слався по землі по зелених житах то завмирав оддалеки на полях розлогих то вливавсь в душу якимсь несвідомим щастям (Панас Мирний). 3. Я воду пив з твого лица а ти мов зіронька пишалась (Р. Лютий). 4. А за садами левада за левадою долина а в долині тихий ледве журкотить струмок оброслий вербою й калиною та окутаний широколистими лопухами а в цьому струмку купається опецькуватий білявий хлопчик

(М. Шумило). 5. Чи нам відчиняються пізнань важкі ворота чи вирве нам серця роздорів динаміт? (Д. Павличко) 6. Ударив грім і зразу шкереберть пішло життя (В. Стус). 7. То мати гукає то мати шепоче мене виряджаючи в дальню дорогу (П. Воронько).

Вправа 9. Прочитайте, знайдіть речення, в яких між сурядними частинами не ставиться кома. Назвіть пунктограми.

1. Де-не-де біля ярів синіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (М. Стельмах). 2. В лісі озиваються співи солов'їні і всі голоси весняної ночі. 3. Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз... 4. По білих снах рожевії гадки легенькі, гаптували мережки, і мрії ткались золото-блакитні, спокійні, тихі, не такі, як літні... 5. Ронила сльози дрібнії, збирала в кінви срібнії... 6. Як солодко грає, як глибоко крає, розтинає білі груди, серденько виймає (Леся Українка).

Вправа 10. Запишіть, розставляючи розділові знаки. Визначте розряд сполучника *та*. Замініть його синонімічним сполучником сурядності й поясніть, чи змінюється інтонація речення.

1. Посіяли гайдамаки в Україні жито та не вони його жали. 2. А мати хоче научати та соловейко не дає (З тв. Т. Шевченка). 3. Чарівне море та наймиліша серцю таки земля (Р. Іваничук). 4. Брехнею кажуть люди світ пройдеш та назад не вернешся (Г. Квітка-Основ'яненко). 5. Шануймося друзі на довгим віку та щедрими будьмо ми завше в коханні (М. Ткач).

Вправа 11. Випишіть складносурядні речення, в яких вживається кома, поясніть її вживання.

1. Солов'ями затьохає ніч горобинна і рясними дощами обірветься спека (А. Малишко). 2. А надворі світило сонце, скрипів сніг і кукурікали півні на відлигу (В. Симоненко). 3. Навколо гойдалася пісня і гойдалися хмари диму (І. Багрянний). 4. Не цвітуть квітки зимою і дерева не скриплять 5. Чому так пахнуть квіти гаю і повні щастям наші дні? 6. Ось осінь вже і одяг свій згубив осінній ліс (З тв. В. Сосюри). 7. Тут було зовсім затишно і ніщо не нагадувало про війну (О. Гончар). 8. Коли батько прийшов і мати стала йому розказувати, Федькові в очах було зовсім жовто і голова була страшно тяжка і гаряча (В. Винниченко). 9. Повітря тремтить од спеки і в срібнім мареві танцюють далекі тополі. 10. Вітер стих і чистий свіжий сніг сріблом саяв під наметом неба (З тв. М. Коцюбинського).

Вправа 12. Виконайте повний синтаксичний розбір речень.

1. Ще холодні зимові дотики в сніг ховалися по ярках, а в верби народились котики і розсілися на гілках (Т. Чорновіл). 2. Переступаю латаний поріг – і рушники калиною всміхнуться, і юним лейтенантом гляне дід із фотографії, пожовклої в розлуці (Н. Бакай). 3. Небо високе сміється зірками, і тихі узвози біжать до ріки (Г. Чубач). 4. Силкуюсь виправдати себе перед минулим і сучасним, та сумнів по душі шкребе і гіркота приходить часто (В. Крищенко). 5. Життя кружляє на вузькій межі нових поривів, таємничих кличів, і видаються зайві і чужі давно знайомі речі і обличчя (О. Теліга). 6. Кожний крок – сліпуча блискавиця, а душа – польовий буйний вітер (О. Теліга). 7. На світлий день спадає чорна тінь зловіщих хмар, мов жалобний серпанок, а зимну ніч, безсилу від тремтінь, бере в обійми полум'яний ранок (О. Теліга). 8. І стонадцятий сніг ті поля притрусив, і уже прилетять не ті самі лелеки (Л. Костенко).

ТЕМА 2.2.3 СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Вправа 1. Перепишіть, підкреслюючи граматичну основу. Визначте тип складнопідрядних речень; з'ясуйте, які значення виражають полісемантичні сполучники.

1. Як я малим збирався навесні піти у світ незнаними шляхами, сорочку мати вишила мені червоними і чорними нитками (Д. Павличко). 2. Як мовчанням душу уярмлю, то який же в біса я поет? (Л. Костенко). 3. Отак би й слухав про царя Салтана або про те, як козак обманював турецького султана (Л. Костенко). 4. Коли в людини є народ, тоді вона уже людина (Л. Костенко). 5. Коли задзвонить сон-трава в діброві і обізвуться в небі лебеді, земля святкову одягне обнову й веснянки закружляють по воді (М. Стельмах).

Вправа 2. Прочитайте, визначаючи вид підрядних частин. З'ясуйте, до яких слів головної частини вони відносяться і в який спосіб із нею поєднуються. Запишіть складнопідрядні речення зі сполучними словами, укажіть, якими частинами мови вони виражені і якими членами речення виступають.

1. Хто правду любить, той наш брат (Леся Українка). 2. Той нехай собі плаче, хто іскру лишив на шляху необачний, хто човен непевній воді доручив... (Леся Українка). 3. Шматок засохлого хліба, що ви ледве вгризете його зубами, здається кращим найсолодшого медяника (Панас Мирний). 4. У кого серце мудрістю багате, тому глибини всякі перейти (А. Малишко). 5. Все, чим образили поета, акумулюється в слова (Л. Костенко). 6. Живе поезія у мові, якої

мати вчила нас. 7. Ми працю любимо, що в творчість перейшла, і музику палку, що ніжно серце тисне (М. Рильський). 8. Духовність – озонова пелюстка, що так бережно огортає планету й не дає зруйнувати життя (О. Гончар). 9. Мій Києве! Нема туманів, які б не розійшлися над тобою... (М. Рильський). 10. Історія народів учить, що та держава велична, в якій велична мала людина (О. Довженко). 11. Я в серці маю те, що не вмирає. 5. Хто не жив посеред бурі, той ціни не знає сили (Леся Українка). 12. Я вами гордую, панове, бо я – здатніший од вас. 13. Маленьке – не смішне, адже мале і зерно, що силу велетням і геніям несе (В. Симоненко).

Вправа 3. Побудуйте речення за поданими моделями й схарактеризуйте їх.

Хто ... той	Так ... наче
Той ... щоб	Стільки ... як
Той ... що	Такий ... що
Такий ... як	Стільки ... щоб

Вправа 4. Запишіть, підкреслюючи сполучники однією рискою, а сполучні слова – двома. Поясніть, яку функцію виконує підрядна частина (заміняє відсутній член речення, розкриває значення співвідносного слова, пояснює будь-який член головного речення, поширює головне речення в цілому). Визначте вид складнопідрядного речення.

1. Яка честь, така й подяка. 2. Не рубай тої гілляки, на якій сидиш. 3. Нема такого дерева, що б на нього птиця не сідала. 4. То такий коваль, що вміє зробити і з заліза пшик. 5. Грім гримить, аж земля дрижить. 6. Куди серце летить, туди й око глядить. 7. Привів коня кувати, як кузня згоріла. 8. Добрий робітник не питає, чи далеко до вечора (Н. тв.).

Вправа 5. Прочитайте; знайдіть складнопідрядні речення, проаналізуйте їх за схемою: 1) засіб зв'язку між частинами; 2) семантико-синтаксичні відношення; 3) вид підрядної частини.

Сковорода – голос українського національного ества – був популярний у народу, незважаючи на книжну мову. Народ співав його пісні. Малий Тарас переписував їх... Потім він сам став голосом українського здорового глузду, що підніс духові цінності й національні святині – над усі офіційні імперські авторитети та позолочені цінності й над усі модні віяння часу. І Шевченко, і Гоголь виділялись у сузір'ї великих талантів Росії тим, що не наслідували великих світил, а заговорили голосом України, сповненим любови і віри. Традиції Шевченка – традиції здорового опозиційного духу – проходять

червоною ниткою через усю українську культуру, як її живий нерв. Ними наповнено все живе, що пробилось крізь тотальну цензуру радянського часу. Надією сучасної літератури є ті автори, що схоплюють дух часу не з цікавих публікацій, а з голосу народньої совісти, що розуміють: моральне вдосконалення – це і є дорога відродження, бо тільки в моралі можлива повна самореалізація людини. Народній здоровий глузд – це фактично єдина постійна даність, від якої в нас так швидко пробиваються свіжі паростки, коли їх зрубують. Правда і краса все ще існують у колючому фольклорі або в художній творчості колгоспних жінок – Катерини Білокур, Марії Приймаченко... У розмовах бабусь, що потаємно христили онучат і вчили їх молитись, любити, прощати.

У своїй «Сповіді» Л. Толстой визнає, що найбільші авторитети сучасності письменники й філософи не могли дати відповіді на питання про сенс життя. Але ту відповідь завжди мав народ, який жив християнською вірою і плекав її джерела. Доки інтелігенція не зрозуміє глибини життєдайної народньої віри, вона приречена на вегетацію та імітацію (За Є. Сверстюком).

Вправа 6. Запишіть складні речення, вставляючи замість крапок сполучники або сполучні слова відповідно до виду підрядної частини, зазначеного в дужках. Підкресліть граматичні основи речень.

1. Улянка бачила, ... [з'ясувальна] на тихій галявині навзаводи пнулися рослини до сонця (О. Донченко). 2. ... [часу] опустилися сутінки, звір побіг до канави і заходився рити нову нору (В. Раєвський). 3. У барвінку купали немовлят, ... [мети] росли здоровими та щасливими (Із журналу). 4. В пахучій хмарі дощової глиці стоїть туман, ... [порівняльна] небо на землі (Л. Костенко). 5. Останні промені сонця осявають великий кам'яний хрест, ... [означальна] височить на оксамитовому килимі різнотрав'я (П. Утевська). 6. На жаль, я теж не все знаю про Василя Симоненка, ... [допустова] пройшов стежками його дитинства і юності (М. Сом).

Вправа 7. Запишіть речення. Поставте питання, підкресліть слова, до яких відноситься підрядна частина; визначте засоби зв'язку, схарактеризуйте їх.

1. В твоїх очах купаюсь, як в потоці, в якому чиста аж до дна вода (С. Галябарда). 2. Є слова, що білі-білі, як конвалії, квітки, лагідні, як усміх ранку, ніжносяйні, як зірки (О. Олесь). 3. Віддайте мені мову, якою мій народ мене благословив (Л. Костенко). 4. Ніхто без подиву не міг глянути на ті волошкові очі, що так незвично зоріли на смаглявім виду, на ті вії, що трепетно тримали вечорову таємничість, на ті брови, що дивовижно, нерівно розлітались

на скроні, на ті ямки, які так собі дихали, що неодмінно викликали чийсь добрий осміх чи зітхання (М. Стельмах).

Вправа 8. Речення з прямою мовою перетворіть на речення з непрямою мовою. Розберіть за членами перше речення, з'ясуйте його тип.

«Сучасній молоді варто частіше звертатися до класики, до кращих творів українських письменників, до наших поетів, до пісні, до фольклору. Ось там мова відкривається у своїх справді величезних можливостях», – сказав О. Гончар у Полтаві на Святі рідної мови (З газети).

Вправа 9. Випишіть складнопідрядні речення, знявши ризик; визначте тип підрядної частини.

1. Як/би оті проміння золоті у струни чарами якими обернути, я б з них зробила золотую арфу (Леся Українка). 2. Ох, може б, не було життя таке нещасне, як/би вогонь ненависті не гас (Леся Українка). 3. Як/би я тепер хотіла у мале човенце сісти і далеко не схід сонця золотим шляхом поплисти (Леся Українка). 4. Хотіла б я піснею стати у цю хвилину ясну, що/б вільно по світу літати, що/б вітер розносив луна (Леся Українка). 5. Добре було б, як/би отакий співучий разок намиста впав із неба на землю... (Є. Гуцало). 6. Що/б прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці (М. Коцюбинський). 7. Як/би сам був білий, то не чорнив би другого (Н. тв.).

Вправа 10. Випишіть із текстів художньої літератури п'ять складнопідрядних речень із співвідносно-вказівними словами та з'ясуйте, якими частинами мови вони виступають.

Вправа 11. Запишіть 10 прислів'їв, що належать до складнопідрядних речень.

Вправа 12. Виконайте синтаксичний розбір речень.

1. Коли квітень ступне на тугі моложаві простори і тепло увіллє у коріння майбутній траві, в хорі птиць і дерев, юних рік і листків заговорить, защемить із юги білувато-блідий первоцвіт (О. Вертіль). 2. Якими я скажу тобі словами, що ти в мені повік не відболиш (Л. Костенко). 3. Скажи, красуне весно, звідкіля таке стрімке бажання в насінини сягти ріллі, де сонячної днини ростків чеканням дихає земля? (Т. Чорновіл). 4. Осінь палить листи, що писало їй літо, прочитавши рядочки з початку до краю, цідить сірі дощі через порване сито, у далекі краї сивий клин проганяє (В. Гала). 5. Ви бачили коли-небудь, як в осінь, холодну, дощову, шипшина зацвіте? (Л. Долик).

ТЕМА 2.2.4 БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ

Вправа 1. Прочитайте, знайдіть безсполучникові речення з відкритою і закритою структурою. З'ясуйте їх співвіднесеність чи не співвіднесеність зі сполучниковими складносурядними чи складнопідрядними реченнями.

1. Розкажу тобі думку таємну, легкий здогад мене обпik: я залишуся в серці твоєму на сьогодні, на завтра, навik (Л. Костенко). 2. Нап'юся з живої кринички – візьму доброту від землі. 3. Знаю: тільки совість порятує світ (М. Сингаївський). 4. Двічі на рік пишні квіти та не процвітають; в житті літа найкращі двічі не бувають. 5. Крил не втинай сизокрилій голубці, хай вона вільно літа (Леся Українка). 6. Вітер носитья, літає, топче луки і поля, жовті трави пригинає, лист зриває із гілля (О. Олесь). 7. Сонце заходить, гори чорніють, пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

Вправа 2. Прочитайте, визначте структуру безсполучникових складних речень. З'ясуйте семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами й особливості інтонації.

1. Волошко, загадко велика, в тобі є вічна таїна: ти водночас і скромно-дика, і незбагненно чарівна (Д. Білоус). 2. Кожна птиця має свій голос, кожне поле має свій колос, кожна справа – свої почини, кожна казка – свої причини (Л. Костенко). 3. Мені відкрилась істина печальна: життя зникає, як ріка Почайна (Л. Костенко). 4. Я входжу в ліс – трава стає навшпиньки, кошлатий морок лапу подає (Л. Костенко). 5. Вітер війнув – листя з клена жовте, жовтувато-золотаве полетіло (П. Тичина). 6. Вівса, пшениці, ячмені – все се зіллялось в одну могутню хвилю; вона все топить, все забирає в полон (М. Коцюбинський). 7. Щаслива голубка: високо літає (Т. Шевченко).

Вправа 3. Запишіть, перетворюючи, де можливо, безсполучникові складні речення в сполучникові; поясніть розділові знаки в поданих і новоутворених реченнях.

1. Поглянув я на ягнята – не мої ягнята (Т. Шевченко). 2. Я певен, друже, ми зустрітись мусимо, ми любимо світанки зустрічать (М. Сингаївський). 3. Порівнювати чистоту душі з білизною снігу досить ризиковано: надто багато сажі у повітрі (І. Вільде). 4. Ластівки низько літають – дощ обіцяють. 5. Вовків боятися – у ліс не ходити (Н. тв.). 6. Сонце сховалось у вітах дерев – річка дихнула прохолодою (М. Коцюбинський). 7. Знаю: з попелу сходять квіти. Вірю: з каменю б'є джерело (А. Малишко). 8. Не чіпляйтеся з розмовою, от співати – інша річ (М. Рильський).

Вправа 4. Прочитайте текст, знайдіть безсполучникові речення, схарактеризуйте їх.

Одним з найпоширеніших засобів художньої мови поряд з формою виробу та фактурою матеріалу є орнамент, що має велику кількість видів і форм. Навіть відомі в народному мистецтві минулих часів зразки образотворчого мистецтва – живопису чи скульптури – теж мали пов'язану з орнаментом декоративність. Композиція орнаменту, його розташування, масштаб і барвистість завжди органічно пов'язуються з формою виробу і матеріалом, з якого він зроблений. Орнамент ніколи не є самоціллю, він не заважає користуванню виробом і не послаблює його міцності.

Азбука орнаментального письма в українському народному мистецтві нескладна, вона обмежена невеликою кількістю вихідних мотивів. Один і той же мотив у різних матеріалах – наприклад, у глині, дереві, тканині – набуває специфічного пластичного чи живописного звучання; таким чином створюється багатство декоративної палітри. Це і зигзаг, і хвиляста лінія або сосонка, виконані різьбленням на дереві, вишиванням чи різком на гончарній мисці або на писанці в різноманітних варіантах і поєднаннях (П. Юрченко).

Вправа 5. Запишіть речення, розставляючи розділові знаки; поясніть їх вживання.

1. Стою під кленом біля джерела у серце йдуть пісні привітні (М. Стельмах). 2. Дивлюсь у воду місяць у воді сміється (О. Довженко). 3. Пошли ж ти їй долю вона молоденька. 4. Думав, доля зустрінеться спіткалося горе (Т. Шевченко). 5. Не жди ніколи слухної пори твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко). 6. У товаристві лад усяк тому радіє (Л. Глібов).

Вправа 6. Прочитайте, знайдіть безсполучникові речення з однотипними й різнотипними частинами. Як вони співвідносяться зі складними сполучниковими реченнями?

1. Гончарі вивозили свій товар і на ярмарки та базари: розташовані у гончарному ряді просто на землі різноманітні керамічні вироби – одна з характерних рис українських ярмарків. 2. На сьогодні гончарство, як і інші кустарні промисли, суттєво занепало, більшість його центрів припинили своє існування. 3. Після закінчення роботи гончар тонким дротом зрізав виготовлену річ з круга – саме тому всі такі вироби мають рівне пласке дно. 4. На селі яйця фарбували в один колір, інколи продряпували візерунки, орнаментували воском і фарбували у кілька кольорів; у місті вдавалися до різних штучних способів – наклеювали шматки кольорового паперу, фольги, тканини, нитки тощо. 5. Оригінальний орнамент писанок не тільки чарує своєю вишуканістю,

мініатюрністю, гармонією колориту, він несе прадавні символи світорозуміння і природи, єднає з традицією минулого. 6. У давнину рушник, вишитий відповідними візерунками-символами, був неодмінним атрибутом багатьох обрядів: з рушником приходили до породіллі вшанувати появу нової людини, зустрічали і проводжали дорогих гостей, справляли шлюбні обряди, проводжали в останню путь, прикрашали образи та накривали святий хліб на столі (За матеріалами сайту <https://ukr.sovfarfor.com/dekorativno-prikladnemistectvo/100-ukranske-narodne-mistectvo.html>. Дата звернення: 20.05.2021).

Вправа 7. Випишіть і схарактеризуйте багатокomпонентні складні речення.

Якій обрядовій меті слугувала писанка в глибоку старовину, ще за язичницький часів, – історична таємниця. У давнину вона була дуже важним засобом релігійного культу. Навіть там, де сьогодні менше вже вірять в її магічну силу, все таки зберігають чимало цікавих звичаїв, що є залишками колишнього культу писанки. Її перемиг тільки один символ – хрест і домашня іконка, яку з повною довірою використовує і сучасний селянин для охорони від пожежі, бурі й щиро молиться до них серед горя.

Ще старовинні римляни лікували недужих, натираючи тіло хворого яйцем. Вони вважали, що недуга переходить із тіла в яйце, у наслідок чого хворий одужував, однак таке яйце містило вже в собі всі заразливі випари. Саме тому його треба було винести кудись на манівці і там покинути. Розбити отруєне яйце ніхто не наважувався, бо схований у ньому демон негайно би перейшов на того, хто визволив його з яйця, і та людина ставала жертвою, хворіла тим самим недугом.

Українські знахарі лікують важку пропасницю таким способом, що на шию недужого вішають писанку, яка лежала у церкві в ніч перед Великоднем. Або засушують кілька освячених яєць, потім розтирають жовток на порошок і дають випити хворому з водою, або підкурюють його шкарлупками з крашанок. Освячені писанки кидають на випадок пожежі з того боку, з якого вітер віє, щоб повернути його в іншу сторону.

Великоднє яйце має великий вплив на врожай. На Вознесіння підкидають червонокрашені яйця понад ланами із житом, щоб колоски так високо піднялися, як високо летить крашанка. Навіть там, де збіжжя погано зросло, котять по полю писанку, щоб таким чином поправити стан посіву. Коли виганяють худобу в день св. Юрія, гладять ними коней від голови до хвоста та приговорюють «як яйце гладке та кругле, так і мій коник «хай буде гладкий і ситий» (За матеріалами сайту <http://vgolos.com.ua/media/gallery/full/p/1/p1180311%3Dk.jpg>. Дата звернення: 20.05.2021).

Вправа 8. Випишіть із творів художньої літератури по 3 складних безсполучникових речення з однотипними й різнотипними частинами.

Вправа 9. Виконайте повний синтаксичний аналіз речень.

1. Вже сонечко в море сіда; у тихому морі темніє; прозора, глибока вода, немов оксамит зеленіє (Леся Українка). 2. Коли зникає народна мова – народу більше нема! Відберіть у народу все – він усе може повернути, відберіть мову – він ніколи більше не створить її: вмерла мова в устах народу – вмер і народ (К. Ушинський). 3. Мені здається, може, я не знаю, – було і буде так в усі часи: любов, як сонце, світу відкриває безмежну велич людської краси (В. Симоненко).

ТЕМА 2.2.5 СКЛАДНЕ СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ

Вправа 1. Прочитайте текст, визначте тему й основну думку висловлювання. Які типи мовлення поєднані в ньому? Наведіть приклади з тексту.

Гімн життю

Воля! Хто його видумав, хто вперше вимовив це слово? Благословен хай буде навіки!.. Скільки тут простоти, скільки величі! Який безмежний незбагнено широкий зміст! Скільки крові пролилося – і ще проллється! – щоб звучало воно повноцінно, гордо на весь голос.

Воля! Це клекіт орла, що ширяє там, у недосяжній висоті, гучний поклик трембіти, непорочність смерек, що віками ждуть не діждуться обіймів сонця; це буяння дикої ружі, переливи роси, плин потоку; це – Чорногора з її незабутньою Довбушевою вольницею...

Ні перед чим не зупиняйтесь, не хилитесь – піти! Аж на те далекеє верхів'я. Зійти й поставити стару корогву – нехай має! Хай буде знаком, ясним дороговказом.

Вони стояли на самісінькій вершині Лукавиці, безмовні, зачаровані красою Бескидів. Перед ними у всій своїй мальовничості лежало царство гір і лісів. Буйні вітри чесали зелені коси смерек, полоскали ущелини, в які не пробивалося сонце. Гори співали – потоками, птаством, голосами звірів і худоби. Усе це переживалося пахощами полонинських квіток, ніжною голубінню височини, злітало до сонця. Проте не зникало. Між землею і небом лунала якась могутня й водночас спокійна мелодія – гімн життя, як у думках нарекла її Леся. Спів бентежив молоді груди, родив у них нестримний потяг до творення. Співало серце, її змучене, стомлене серце. Чого хотіло? Спокою, забуття? У такий час? У краю, де гніздяться орли, де в кам'яних ложах

набираються сили громи?.. Ні, серце! Нам з тобою іще стояти супроти бурі, будити мертвих. Чуєш-бо? Хай навіть ота лавина з гір упаде на голову, мов доля злая, стояти маєм! Стояти будем! (М. Олійник).

Вправа 2. Прочитайте тексти, з'ясуйте, який із них зв'язний, але нецілісний, а який незв'язний, але цілісний.

Текст 1

– Однак, панове, мені також хочеться задати вам одну загадку. Стоїть чотирьохповерховий будинок, у кожному поверсі вісім вікон, на даху два слухових вікна і дві труби, на кожному поверсі по два квартиранти. А тепер скажіть, панове, у якому році померла у швейцара його бабуся? (Я. Гашек).

Текст 2

– Мамцю, ти мене кликала?

– Ні.

– Татку, може ти мене звав?

– Ні.

– Бабусю, бабусю, а ви мене кликали?

– Ні.

– Добре, скажу по-іншому: ми сьогодні, взагалі-то, їсти будемо? (Н. тв.)

Вправа 3. Прочитайте. Розташуйте речення так, щоб вийшло зв'язане висловлювання; поділіть на абзаци. Визначте складні синтаксичні цілі. Аргументуйте свою думку.

1. На заході днів вона засяє нестерпучим блиском.
2. Молодість, як дивовижний рубін, мусить горіти на серці.
3. І погасне.
4. Бо другої молодості немає у світі.
5. Життя є молодість, труд і любов.
6. Усе життя людина лише шліфує грані своєї молодості.
7. У радісній знеможі він пахтить, як дорога.
8. Він є вірним другом.
9. Він не зраджує.
10. Труд, як материнська рука, веде нас по стежці.
11. Вона знає такі таємниці, що від них розривається серце, як стигла слива, надвоє.
12. Скільки людей співало їй.
13. Відчуваю її, як дорогу, теплу долоню на голові.
14. Вона перебирає моє волосся, лоскоче мене за вухом, ніби я якесь мале.
15. Любов.

16. А вона, пишна, сходить, сонцем іде на небо, світить, б'є в очі, як у глибокий колодязь пустелі.

17. І молодість дзвенить.

18. Вона – щось таке, що підносить людину вгору, і завмирає в неї дух.

Вправа 4. Запишіть текст, визначивши межі речень і розставивши пропущені розділові знаки. Поділіть висловлювання на мікротеми. З'ясуйте тип мовлення. Доберіть заголовок, який би відбивав тему тексту. Поміркуйте, чи треба поданий текст ділити на абзаци. Поясніть. Доповніть текст, створивши один абзац як заключну частину висловлювання.

Українська народна пісенність дорогоцінне надбання поетичного генія трудового народу нев'януча окраса його духовної культури здається усю мудрість обдарування усю красу і благородство душі усю ніжність і ласку увесь високий і гордий політ думки та натхнення вклали протягом століть у свої пісні легіони безіменних народних співаків і поетів тому сповнені юної зваби безсмертно ширяють пісні над українськими просторами легко залітаючи на крилах мелодії за межі рідного краю народні пісні володіють чудовою здатністю полонити людські серця підносити настрій окрилювати бажання надихати у праці розраджувати в горі тамувати душевні болі множити сили у боротьбі до пісні звертаються колективно й поодинці в будень і свято старі й молоді звертаються при найрізноманітніших життєвих нагодах і душевних зворушеннях у ній повсякчас можна почути рідний серцю голос батьківщини уловити відлуння своїх інтимних почуттів та затаєних дум золотий промінь надії слово мудрої поради і тихої маминої ласки супроводжуючи народне життя в щоденному побуті й на історичних шляхах пісня обіймала весь багатогранний світ людини (М. Стельмах).

Вправа 5. Складіть повідомлення на тему «Роль пісні в житті сучасної молоді». Виділіть складні синтаксичні цілі, поясніть поділ на абзаци.

Вправа 6. Складіть на зразок ССЦ оголошення/телеграму/звернення до однокласників (за вибором).

Вправа 7. Перепишіть, поставте розділові знаки. Визначте стиль і тип ССЦ.

Земля не може жити без сонця а людина без щастя. В години великих переживань і тривог людське серце схоже на криничку яка очищається від мулу тому що тоді пізнається справжня ціна людяності тоді пізнається і щастя. В такі

часи з подивом довідуєшся як мало і як багато треба тобі на віку як погано ти йшов по своїй дорозі як завчено ти говорив «добрий день» не творячи цього доброго дня навіть гірше ремствував на нього бо тріски буднів часто заслоняли золото променів (М. Стельмах).

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.3 СТИЛІСТИЧНІ НОРМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

ТЕМА 2.3.1 СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС

Вправа 1. Прочитайте заголовок і спробуйте за ним визначити стиль тексту. Прочитайте текст і визначте його стиль і жанр. Чи правильними були ваші припущення? Відповідь обґрунтуйте.

Указ

Іде козак дорогою,
Дівку надібає;
Вийняв папір з-за пазухи Та їй і читає:
«І прочая, і прочая.
По сему указу
Козак должен кожду дівку
Цілувать по разу».
– Чуєш, дівко, що в указі?
– Та чую, козаче.
І вже ж рада та дівчина,
Аж мало не скаче!
– А приглянься-но, козаче,
До того указу:
Чи нема там написано,
Щоб іще по разу? (С. Руданський)

Вправа 2. Прочитайте тексти й визначте їх стильову приналежність і підстилі. Аргументуйте свою думку.

Текст 1

Доля

Ти не лукавила зо мною,
Ти другом, братом і сестрою
Сіромі стала. Ти взяла
Мене, маленького, за руку
І в школу хлопця одвела
До п'яного дяка в науку.

– Учися, серденько, колись
З нас будуть люди, – ти сказала.
А я послухав, і учивсь,
І вивчився. А ти збрехала.
Які з нас люди? Та дарма!
Ми не лукавили з тобою,
Ми просто йшли; у нас нема
Зерна неправди за собою.
Ходімо ж, доленько моя!
Мій друже вбогий, нелукавий!
Ходімо даліше, даліше слава,
А слава – заповідь моя (Т. Шевченко).

Текст 2

Класична українська література, починаючи від Шевченка чи навіть ще й від Котляревського, показала нам приклад того, як треба ставитись до народної мови, цього ясного і справді цілющого для художника джерела. Гоголь, захоплено відкриваючи красу фольклору, колись висловив думку, що саме народні пісні, може, навіть більше, ніж праці історико-документальні, відповідають нам справжню, не поверхову історію народу, розвиток його моралі, психології, глибинні процеси духовного життя. Це ж можна сказати й про творчість народу в царині мови, у довготривалій розбудові тієї найскладнішої сфери, яка, мовби володіючи безліччю живих нервових закінчень, не перестає дивувати нас своєю чутливістю, незрівнянною здатністю вловлювати весь гомін світу – і потужні гуркоти епохальних подій, і ледь чутний шепіт інтимного, найближчу хвилю життя і його найдаліші зоряні шуми.

Коли йдеться про майстерність письменника, про його професійну підготовленість до нелегкої й відповідальної творчої праці, коли хочемо визначити справжність таланту, що йде в літературу, то неодмінною ознакою тут буде, мабуть, саме це: вміння душею сприймати й відчувати народне слово, його інтонаційні відтінки, всю його багатобарвність, розмаїття, красу, часом глибоко приховану. Бо ж і у тім-то місія майстра, щоб цю красу видобути, викресати зі слова навіть найбуденнішого, створивши йому відповідне сусідство, надавши слову таке місце у творі, де б воно само оновилося, набуло свіжості, сяйнуло, розквітло!..

Не було випадку, щоб видатний твір літератури був написаний сірою мовою, щоб вдалось його вибудувати словами зужитими, знебарвленими до пересічності, до нудної стертості п'ятака. Енергія слова – з енергії душі, тільки так. Убога стилістика найчастіше є породженням убогої думки (О. Гончар).

Текст 3

Анотація

Романенко О. В. Концепція людини в українській літературі 20-х рр. ХХ ст. (на матеріалі прози Г. Михайличенка, М. Хвильового, М. Івченка, В. Підмогильного). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01. українська література. – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, 2012.

Розвідка присвячена дослідженню художньої спадщини Г. Михайличенка, М. Хвильового, М. Івченка, В. Підмогильного, визначенню проблемно-стильових домінант української прози, які зумовлюють особливості концепції людини доби Розстріляного Відродження. У роботі запропоновано новий підхід до епосу 20-х років, який трактується й аналізується як цілісний художній світ. Проаналізовано важливі складові поетики прози доби Розстріляного Відродження: асоціативні образи, психологізм як невіддільна складова мінливої психіки героя, особливості художнього часу і простору новел, повістей, романів.

Епос 20-х років як неповторна та цілісна система визначає стрімку еволюцію художньої концепції людини в творчості українських прозаїків: від змалювання символічно-умовного характеру до роздвоєного, а згодом – інтелектуального.

Основні результати дослідження апробовані в публікаціях і можуть використовуватись в освітній практиці, наукових дослідженнях української літератури 20-х рр. ХХ століття.

Ключові слова: художня концепція людини, характер героя, психологізм, художній простір і час, образ людини, асоціація, інтелектуальний характер.

Текст 4

– Не буде нам з цієї панни – українки! – хитнувши головою, твердо сказав Петро Сидорович.

– Уже й не буде! – заважаємо йому. – Підучиться помалу, поживе між українцями, то й залюбки стане українкою. Так же не можна, щоб усі одразу почали говорити добірною українською мовою.

– А крім того, ви погляньте на цього юнака, – піддержує мене наш третій товариш, – отакий живчик, та щоб він не наламав її на своє. Чули, як то кажуть: Боже, Боже, чого та любов не зможе!.. А той же юнак справді упадає коло панни, як у око не вскочить: і в одно їй ухо, і в друге нашптує; і в очі загляне, і за ручку візьме.

– Все одно любов нічого не допоможе, – упирається Петро Сидорович, – ну, може, прикинеться українкою на який час, а потім знову по-московськи буде говорити. Я вже по голосу її чую...

І, перемовчавши, він доказав тихіше:

– Муха така сидить у їй – московський гедзь прозивається. Така клята й уперта муха, що коли оселиться в якій панні, то вже ні просьбами, ані грозьбами – нічим ви його не виженете з неї, поки і віку тієї панни (С. Васильченко).

Текст 5

Постмодернізм. Цим поняттям називають, як правило, літературні явища, що з'явилися в українській літературі в другій половині 80-х років у часи т. зв. «перебудови» (1985–1991).

Постмодернізм з його новими глобальними культурними домінантами дає іншу, ніж модернізм, картину світу. Широковживаний зараз, цей термін використовується для характеристики «постіндустріального» суспільства, з одного боку, і постколоніального світу, з другого. Він позначає новий етап розвитку людства на стадії його відмови чи розчарування в колишньому емансипаційному модерністичному проекті оновлення гуманності з допомогою культури. Він використовується також як означення нової культурної домінанти, що руйнує колишнє протиставлення високої та низької культури, переосмислює традиційне уявлення про історизм, відхиляє досі переважаючий принцип європоцентризму.

Постмодернізм вибудовує систему своїх координат, використовуючи свою дискурсну логіку – шляхом поєднання і зрівноваження різних культурних і історичних стилів, різних національних, родових, расових і групових особливостей, інтересів і відмінностей. З допомогою обігрування, монтажу, довільної гри, текстуальності, окреме явище чи мистецький твір розглядаються відтак через призму різних точок зору, різних поверхонь, через «різницювання», відмінність тощо (В. Яременко).

Вправа 4. Прочитайте уривки, з'ясуйте різницю між різновидами наукового стилю (власне науковий, науково-навчальний, науково-популярний). Визначте підстиль кожного тексту.

1. Синонімія – тотожність або близькість значень різних за звучанням одиниць одного мовного рівня. Існує також розуміння синонімії як спільності номінацій, тобто здатності різних мовних одиниць позначати одну і ту ж реалію (говорити – балакати – бормотіти – лепетати на позначення акту говоріння). Синонімія здебільшого розглядається як властивість лексики, а також фразеології (З енциклопедії).

2. Різна буває у людей хода. Вона залежить часто від віку, вдачі, настрою тощо. Тому одним дієсловом «ходити» тут не обійдешся. Для кожного випадку знайдеться своє, точне слово: йти, крокувати, прямувати, дибати, шкандибати, чеберяти і багато-багато інших. Слова «з настроєм» звуться емоційними. Серед синонімів деяких слів вони живуть цілими юрбами (А. Матвієнко).

3. Синоніми – слова, відмінні за звучанням, але однакові чи близькі за змістом. Вони складають синонімічне гніздо, у «центрі» якого міститься стилістично нейтральне слово, оточене іншими, з різними смисловими відтінками, оцінним та емоційним забарвленням (віхола, хурделиця, заметіль, юга, хуга, завія) (Словник-довідник).

Вправа 3. Складіть письмову розповідь про улюблене дерево (або квітку) різними стилями мовлення.

Вправа 4. Випишіть із будь-яких джерел п'ять зразків різних стилів мовлення і проаналізуйте їх.

ТЕМА 2.3.2 СТИЛІСТИЧНЕ РЕДАГУВАННЯ

Вправа 1. Зредагуйте висловлення з лексичними помилками, укажіть їх вид (тавтологія, плеоназм, порушення лексичної сполучуваності, уживання ненормативних слів, уживання слів у невластивому для контексту значенні, мовні штампи, канцеляризми тощо).

Забезпечити безпеку, заключити договір, тяжка біль, важке положення, здійснити злочин, використати службове положення в корисних цілях, підняти надто актуальне питання, прийняв участь у засіданні; спостерігати на протязі року, подвійне прочитання тексту, провести сумісне засідання керівних органів, попередити правопорушення, відмінити указ, з неповагою відноситися до закону, це не відноситься теми, поступило у продаж, поговорити по душах; вільна вакансія, моя автобіографія, преїскурант цін, долоні рук, дитячий лікар-педіатр, вперше знайомитися, мова йдеться, мій автопортрет, проїжджа частина бруківки, навідуватися в гості з візитами, більша половина, менша третина, нові новобранці, папір трохи синюватий, святкова сукня вкрилася брудними плямами; потрібно краще працювати, щоб покращити наше життя, М. Коцюбинський розмовляв з усіма людьми і всю розмову записував.

Вправа 2. Зредагуйте речення, поясніть порушення граматичних норм (утворення форм слів, побудова словосполучень, структура речень).

1. На слідуючій неділі по телевізору буде продовження цікавого серіалу.
2. Мій тато пішов з роботи за своїм власним бажанням.
3. Столичні прозаїки, поети, критики познайомились із творчістю криворізьких поетів.
4. Батьківські збори відбудуться у жовтні місяці.
5. Шевченко писав вірші, поеми, повісті, прозу.
6. Регістрація учасників конференції проводиться з 9-ої години.
7. Калитка жаліє наймитові шматка хліба, який працює на нього.
8. Батько був вільний, а мати кріпачкою.
9. Кайдашиха бігла по селу й кричала, що мене вбивають.

Вправа 3. Зредагуйте речення з порушеннями узгодження присудка з підметом.

1. Хай на ньому цвітуть росяниста доріжка, і зелені луки, й солов'їні гаї (А. Малишко).
2. Радів і садок, і поле, і долина (Л. Глібов).
3. Захоплено вітав Крушельницьку Львів і Петербург, Варшава і Відень, Буенос-Айрес і Нью-Йорк (О. Гончар).
4. В її темній глибині відбиваються і ліс, і гори, і село з хатками та садками, і небо безодне та синє з білими, наче павутиння, хмарками (Панас Мирний).
5. Хмари і крапельки води на латах, пісок на урвищах берегів і туман над річкою набрякла густим червоним мороком (Г. Тютюнник).
6. Ні Віталій, ні Тоня не пригадає, щоб у ці води заходили судна такого типу (О. Гончар).
7. Завод і лан, село і місто злилось в єдину пісню чисту (М. Рильський).

Вправа 4. Виправте помилки, допущені в реченнях. Які вимоги до ділового мовлення в них порушені?

1. План ліквідації працівників бібліотеки у випадку пожежі.
2. Прошу зняти мене з гуртожитку, бо він мені не потрібен.
3. Прошу виділити мені путівку для оздоровлення сколіозу.
4. Культура управління проявляється у стосунках начальника, підлеглого та співробітника між собою.
5. Правоохоронні органи вилучили велику безліч контрабандного товару.
6. При сільському опорному пункті створено загін по хуліганству й випивках.
7. Прогулювати собак на території парку громадянам без намордників суворо забороняється.
8. Автомобільний рух уповільнився через корки на дорогах.
9. Нарешті спортсменка пробила своє безголів'я.

Вправа 5. Трансформуйте науковий текст для використання в дитячій пізнавальній газеті.

Хлоропласти (від грец. chloros – зелений і plastos – утворений) – зелені пластиди рослинних клітин, в яких відбувається процес фотосинтезу.

Зелене забарвлення Х. зумовлює хлорофіл. Крім хлорофілу, в Х. містяться пігменти з групи каротиноїдів, зокрема оранжево-жовтий – каротин і жовтий – ксантофіл. Х. складається з двошарової білково-ліпоїдної оболонки і строми. Строма пронизана системою внутрішніх мембран-тилакоїдів, які мають вигляд сплюснутих мішечків. У вищих рослин частина тилакоїдів за формою нагадує диски невеликого діаметру, що розташовуються один над одним, утворюючи грани. Грани з'єднані між собою тилакоїдами строми (М. Барн).

Вправа 6. Перекладіть текст українською мовою. Доберіть заголовок, який би привертав увагу читача електронного видання.

УЕФА инициирует рассмотрение судебного дела относительно члена совета директоров футбольной ассоциации Кипра Спираса Марангоса, обвинившего Украину в подкупе членов Исполкома УЕФА на выборах хозяев чемпионата Европы по футболу 2012 года. Об этом сообщает ESPN.

В УЕФА отмечают, что так и не получили никаких доказательств, подтверждающих слова Марангоса, а сам функционер через своего адвоката отказался от встречи с официальной делегацией УЕФА, которая была запланирована на 27 октября. «У УЕФА нет другого выхода, кроме как начать процессуальные действия относительно господина Марангоса, поскольку это единственная возможность для того, чтобы получить и опубликовать любые доказательства, которые могут быть у господина Марангоса относительно этого дела», – говорится в сообщении. Напомним, ранее немецкая «Sueddeutsche Zeitung» опубликовала статью, в которой С. Марангос утверждал, что пять членов исполкома УЕФА получили от Украины и Польши взятку в размере 11 млн. евро. В УЕФА сразу отреагировали на эти обвинения, назвав их безосновательными (Із газети).

Вправа 7. Прочитайте текст, визначивши ознаки наукового стилю.

В історії кожної літератури є книги, яка позначають віхи сходження культури того чи іншого народу до духовних висот людства. В українській літературі ХХ століття такою книгою, безперечно, є «Собор» Олеся Гончара, що завдав тоталітарній тиранії таких обвальних прорушин, за якими почався її розпад, крах.

Цей етапний роман став у боротьбі з деспотією тією разючою, невідпорною зброєю, яка не просто привела до поразки гнилого режиму, а й вивела український народ на дорогу національного відродження. «Собор» виконав роль не стільки інструменту розвалу, скільки єднання, соборності сил українства для творення нового, демократичного устрою життя. А така книга, погодьтесь, важить більше, ніж просто видатне літературне явище.

І щастя України, що вона в найтяжчі, найбезпросвітніші часи своїх борінь таке слово, таку духовну опору явила й пронесла крізь терни, бурі й вирви, озброєна непроминушими орієнтирами правди і мудрості. «Собор» – шостий роман Олеся Гончара, письменника, увінчаного до того вже всіма можливими нагородами й, отже, здавалося б, як писалося в тодішніх послужних характеристиках, «ідеологічно витриманого», читай – вірного режиму. Тим більшим видався удар по режиму, завданий «Собором». Адже яке складалося становище? Його автор – депутат Верховної Ради, член ЦК правлячої партії, лауреат найвищих вітчизняних премій, класик за реальним місцем в українській літературі, втім, і за службовими вимірами перша в ній особа – голова Спілки письменників, – мовби все дано людині для того, щоб у віддяку співати системі осанну, а тут таке нищівне викриття – цитую Тичину двадцятих років – «всієї гнилі, всієї цвілі» ядра цієї системи, що впору було б, як це досі робилося, заборонити твір. Режим, власне, не видаючи ніяки указів, негласно це й зробить. І цим засвідчить свою фатальну помилку, явить лицемірство своєї політики, яка вважала нормальним насильство над духовністю, над талантом. Переможцем же в цьому відкритому двобої з системою вийде Олесь Гончар, котрий, може, вперше так наочно продемонструє найвище достоїнство таланту – його непідкупність. Але для тих, хто уважно стежив за його зростанням у літературі, за вигартуванням його генеральної думи в слові, поява «Собору» і позиція автора у тій боротьбі, що розгорілася навколо роману, не видавались і тоді, коли роман щойно з'явився друком, не видаються й тепер – чверть віку по тому, ні якоюсь випадковістю, ні раптовим прозрінням. Гончар ішов до «Собору» разом із суспільством, а якщо точніше, то, як це й завжди випадало великому таланту, – випереджаючи його в баченні і прекрасного, і потворного, у провісництві грядущих драм і випробувань, злетів людського духу й поразок нищих ідеологічних побудов (Є. Васильєв).

Вправа 8. Прочитайте тексти оригіналу і його перекладу, порівняйте їх. Знайдіть і виправте неправильно дібрані відповідники.

Невміння справлятися зі стресами, високий кров'яний тиск, ігнорування проблем зі здоров'ям, перевантаження на роботі й удома, поспіх можуть спричинити в людини багато неприємностей зі здоров'ям, зокрема інсульт.

Хто пережив це сам чи піднімав на ноги близьку людину після інсульту, знає, як важко дається реабілітація. Багато чого залежить від медицини, багато чого від – самої людини. Найкращий підхід до лікування, звичайно, комплексний: і медикаментозне лікування, і фітолікування, і нетрадиційні методи, і лікувальна фізкультура – усе разом узятє ставить на ноги людину набагато швидше. В Україні є така лікарня – унікальна, з огляду на кількість

реабілітаційних методів: у селі Лосятин Київської області в лікарні для реабілітації неврологічних хворих є все, що може бути в провідних клініках США і Канади. Щоправда, з нашими, українськими особливостями...

Невеликий двоповерховий будинок на околиці села Лосятин Васильківського району стоїть серед ялин та смерек. 36 років тому лікарню так і було сплановано – для реабілітації людей після інсульту. Лікарня як лікарня, але повсюди на стінах – не стенди з інформацією про необхідність щеплення тощо, хоч висить плакат із роз'ясненням важливості грудного вигодовування, а здебільшого – філософські вислови типу «Бажати щастя людям – це ліки», «Не лікуй неслухняного, бо він не виконує вказівок лікаря»; є строфи з Шевченкових віршів, вишите великими літерами «Господи, спаси і сохрани»; також на першому поверсі можна побачити потьмянілі від часу портрети таких світил медицини, як Пирогов, Боткін, Скліфософський, Бехтерева та інші.

Незмінний ще відтоді головний лікар цього закладу – заслужений лікар України Леонід Іванович Паламарчук доклав багато зусиль, аби методи виходжування хворих удосконалювалися й поповнювалися новими (апітерапія, акупунктура (голкоуколювання), ванни, сауни, грязі з Куяльника, масаж, п'явки, електропроцедури, ходіння монорельсовою дорогою, витяжки спини, шії тощо; сюди ж належить і ведення щоденника та заучування віршів напам'ть). І так – щодня, протягом 21 дня, з 8.00. до 20.00 з невеликими перервами на відпочинок та харчування. Головний лікар сам удосконалювався і переймав досвід у провідних клініках США, Канади й Великої Британії (на грант Сороса). До речі, він – сам автор 16 реабілітаційних тренажерів, на яких тут працюють пацієнти.

Крім лікарняної картки, Леоніда Івановича цікавлять очі хворого. Він займається іридіодіагностикою (має спеціальний пристрій) і сам уточнює, чи встановлює свій діагноз. Стіни його кабінету завішані іридіодіагностичними схемами. Звідси – початок лікування, причому не обов'язково після інсульту, можна й з остеохондрозом.

– Це іридіодіагностична схема. Це потрібно знати всім лікарям. На курсах у Москві, де викладали французи, американці й німці, нам розповіли, чому свого часу радянська влада заборонила іридіодіагностику. Бачите, посередині – іридіодіагностичні симптоми дебільності. Лікар може дивитися в очі людині й бачити її розумові здібності. А коли до влади прийшла робітничо-селянська партія, то кого призначали першими секретарями? Хто мав маузер, шкіряну тужурку й партквиток. А якщо подивитися їм в очі? – риторично запитує головний лікар.

Каже, що всі методи, які тут використовують, доповнюють один одного. Люди думають: «Там – забагато процедур, ще серце мені посадять», але, як

стверджує лікар, процедур — не забагато, бо все відбувається під контролем лікаря: до й після процедури лікар міряє тиск і пульс.

– Був такий випадок: жінка, якій було вже за 80 років, поскаржилася мені на те, що вона сиділа в сауні лише одну годину, їй так було добре, а її виганяє медичний персонал... Адже в сауні у неї знижується тиск, тож вона й добре себе почуває, лікарі все контролюють, – пояснює Леонід Іванович.

Тут є 50 ліжок, середнього медичного персоналу тут вистачає, зате мало лікарів. Наприклад, немає лікаря лікувальної фізкультури – є тільки інструктор, бракує логопеда, оскільки люди знову вчать говорити.

– У нас є циганка, яку принесли в простирадлі, вона взагалі не могла говорити. А сьогодні витягає голку з-під язика й каже мені: «Я принесу карти і вам поворожу». Для таких, як вона та інші, обов'язково повинен бути логопед, тоді їм буде легше відновлювати мову, – переконаний Леонід Іванович.

Лікар вважає, що такі відділення мають бути в кожному районі, що самого фізіотерапевтичного кабінету не досить. Це – досвід провідних країн, в яких побував Леонід Паламарчук.

– Ми – не гірші. Просто у нас не оформлено все так естетично, – каже головний лікар.

Звичайно, якщо взяти пристрій, за який пацієнт сідає і кладе мокрі долоні й стопи на металеві листи – тоді подається електричний розряд, то за формою це дерев'яне пристосування нагадує лавки для сидіння в римо-католицькому храмі, тільки цей пристрій зручніший для рук і ніг, крім того, до нього прикріплено датчик. Леонід Іванович сам зробив схеми, а йому створили ось таке пристосування (3 газ.).

Неумение справляться со стрессами, высокое кровяное давление, игнорирование проблем со здоровьем, нагрузка на работе и дома, спешка могут провоцировать у человека много неприятностей со здоровьем, в частности, инсульт. Кто пережил это сам или поднимал на ноги близкого человека после инсульта, знает, как трудно дается реабилитация. Много зависит от медицины, многое – от самого человека. Наилучший подход к лечению, конечно, комплексный: и медикаментозное лечение, и фитолечение, и нетрадиционные методы, и лечебная физкультура – все вместе взятое ставит на ноги человека намного качественнее. В Украине есть такая больница – уникальная, учитывающая количество реабилитационных методов: в селе Лосятин Киевской области в больнице для реабилитации неврологических больных есть все, что может быть в ведущих клиниках США и Канады. Правда, с нашими, украинскими особенностями...

Небольшой двухэтажный дом на окраине села Лосятин Васильковского района стоит среди елей. 36 лет тому назад больница так и была задумана – для

реабилитации людей после инсульта. Больница как больница, но повсюду на стенах – не стенды с информацией о необходимости прививки или еще что-то (правда, есть о важности грудного выкармливания), а в основном – философские высказывания типа «Желать счастья людям – это лекарство», «Не лечи непослушного, потому что он не выполняет указаний врача»; есть строфы из поэзии Шевченко, вышитые большими буквами «Господи, спаси і сохрани»; также на первом этаже висят выжженные портреты светил медицины Пирогова, Боткина, Склифосовского, Бехтерева и других.

Ее неизменный с тех времен главный врач – заслуженный врач Украины Леонид Иванович Паламарчук приложил немало усилий, чтобы методы выхаживания больных совершенствовались и пополнялись новыми (апитерапия, иглоукалывание, ванны, сауны, грязи Куяльника, массаж, пиявки, электропроцедуры, хождение по монорельсовой дороге, растяжка спины, шеи и тому подобное; к методам относятся и ведение дневника, и заучивание стихов на память). И так – каждый день, 21 день, с 8.00. до 20.00 с небольшими перерывами на отдых и питание). Главный врач сам повышал квалификацию и перенимал опыт в ведущих клиниках США, Канады и Великобритании (на грант Сороса). Кстати, он является сам автором 16 реабилитационных тренажеров, на которых здесь работают пациенты.

Кроме вашей больничной карточки Леонида Ивановича интересуют ваши глаза. Он занимается иридодиагностикой (имеет специальное устройство) и сам уточняет или устанавливает свой диагноз. На стене его кабинета — иридодиагностические схемы. Отсюда – начало вашего лечения (не обязательно после инсульта, можно и с остеохондрозом).

– Это – иридодиагностическая схема. Это нужно знать всем врачам. Нам на курсах в Москве, где преподавали французы, американцы и немцы сказали, почему когда-то советская власть запретила иридодиагностику. Видите, посередине – иридодиагностические симптомы дебильности. Врач может смотреть в глаза человеку и видеть его умственные способности. А когда к власти пришла рабоче-крестьянская партия, кого брали первыми секретарями? Кто имел маузер, кожаную тужурку и партбилет. А если посмотреть им в глаза? – риторически спрашивает главный врач.

Говорит, что все методы, которые здесь используют, дополняют друг друга. Люди думают: «Там – слишком много процедур, еще сердце мне посадят...», но, как утверждает врач, процедур – не много, потому что все происходит под контролем врача: до и после процедуры врач меряет давление и пульс.

– Был такой случай, что женщина, которой было уже за 80 лет, хотела жаловаться мне на то, что она сидела в сауне всего один час, ей так было

хорошо, а ее медицинский персонал выгоняет... А у нее в сауне снижается давление, вот она себя и чувствует хорошо, врачи все контролируют, – говорит Леонид Иванович.

Здесь есть 50 кроватей, среднего медицинского персонала хватает, не хватает врачей. Например, врача лечебной физкультуры (есть только инструктор), логопеда, поскольку люди вновь учатся говорить.

– У нас есть цыганка, которую принесли в простыне, она вообще не разговаривала. А сегодня вытягивает иглу из-под языка и говорит мне: «Я принесу карты и вам погадаю...» Для таких, как она и других, должен быть логопед, так им будет легче восстанавливать речь, – считает Леонид Иванович.

Врач считает, что такие отделения должны быть в каждом районе, а не просто физиотерапевтический кабинет. Это – опыт ведущих стран, в которых побывал Л. Паламарчук.

– Мы – не хуже. Просто у нас не оформлено все так эстетично, – говорит главный врач.

Конечно, если взять устройство, за которое пациент садится и кладет мокрые ладони и стопы на металлические листы (тогда подается электрический разряд), то по форме это приспособление (деревянное) напоминает скамейки для сидения в римо-католическом храме (только устройство это – более удобно для рук и ног и, соответственно, имеет датчик). Леонид Иванович сам сделал схемы, а ему собрали вот такой прибор (Из газ.).

Вправа 9. Трансформуйте науковий текст у публіцистичний.

Позиція невтручання влади у мовно-культурні процеси, що відбуваються в країні, знайшла виправдання в концепції «ненав'язування свого», яка виникла ще в час президентства Л. Кравчука внаслідок хибного перенесення антитоталітарних засад ідеологічного плюралізму відкритого суспільства на завдання побудови суверенної держави, що потребують передусім активізації об'єднуючих чинників, а серед них державній мові належить чільна роль. Тому концепція «ненав'язування свого» в мовно-культурній сфері країни з тяжкою спадщиною тривалого розмивання основ національної своєрідності є хибною у самій своїй суті. Складність конфліктної мовної ситуації України вимагає адекватних ступеню складності зусиль, спрямованих на оздоровлення ситуації. Зволікання в цій справі заганяє всередину, спричиняючи її загрозливому розростанню, одну з найтяжчих хвороб українського суспільства (З газ.).

Вправа 10. Доберіть до стійких виразів офіційно-ділового стилю українські відповідники.

Без видимой причины, быть в родстве, быть на хорошем счету, в должности директора, восстановить в должности, в течении дня, в целях предотвращения, за отсутствием сведений, изымать из обращения, назначить к рассмотрению, меры по предупреждению, обнаружить ошибку, по вашему усмотрению, по закону, под председательством, по крайней мере, по совместительству, по обоюдному согласию, принять решительные меры, принимать во внимание, ставить в известность, ужесточить требования, дружественные отношения.

Вправа 11. Перекладіть текст документа українською мовою. Укладіть власне резюме.

Резюме

Потехина Ангелина Андреевна

Личная информация:

Дата рождения: 01.04.2002 года.

Проживание: г. Харьков.

Моб. тел. : 097-00-00-000

E-mail: paa@ukr.net

Желаемая должность: Специалист по подбору персонала.

Оклад от 3500 гривен на испытательный срок, далее от 9000 гривен.

Образование: 09.2008 г. – 12.2014г.

Факультет: Кадровое дело и рекрутинг.

Специальность: Делопроизводство и подбор персонала.

Профессиональный опыт: 02.2016 – н.в.

Кадровое агентство «Ваша Команда».

Должность: Специалист по поиску и подбору персонала.

Обязанности: Поиск и подбор персонала в сфере бухгалтерии и юриспруденции: размещение вакансий в Интернете, на популярных сайтах по трудоустройству, а также самостоятельный активный поиск персонала.

Составление образцов, примеров резюме для работодателя, полное ведение заявки до закрытия вакансии и последующая необходимая адаптация кандидата, принятого на работу, в новой компании.

07.2014–01.2016 гг.

Рекрутинговое агентство «Феникс»

Должность: Менеджер по подбору персонала.

Вправа 12. Прочитайте текст, визначаючи мовні засоби, які характеризують художній стиль.

Молитва до мови

Мово! З чорнозему, рясту, любистку, м'яти, євшан-зілля, з роси, дніпровської води, від зорі і місяця народжена!

Мово! Мудра Берегине, що не давала погаснути земному вогнищу роду нашого і тримала народ на небесному Олімпі волелюбності, слави і гордого духу.

Мово! Велична молитва наша у своїй нероздільній трійці, що еси Ти і Бог-Любов, і Бог-Віра, і Бог-Надія. То ж стояла ти на чатах коло вівтаря нашого національного храму й не впускала туди злого духа виродження, злого духа скверноти, злого духа ганьби. І висвячувала душу козацького роду. І множила край веселий, святоруський і люд, хрещений, талантами, невмирущим вогнем пісень, і наповнювала душі Божим сяйвом золотисто-небесним, бо то кольори духовності і Божого знамення.

Мово моя! Дзвонкова кринице на середохресній дорозі нашої долі. Твої джерела б'ють десь від магми, тому й вогненна така. Тож зцілювала ти втомлених духом, давала силу, здоров'я, довгий вік і навіть безсмертя, що пили Тебе. І невмирущими ставали ті, що молилися на дароване Тобою Слово.

Стаю перед Тобою на коліна і за всіх благаю: прости нас, грішних, і повернися до нашої хати, звідки Тебе було вигнано, вернись до краю, де «чорніше чорної землі блукають люди». То чорнобильські лики чорнобильської України, покарані Всевишнім за безпам'ятство.

Прости! Воскресни! Повернися! Возродися! Забувай віщим і вічним Словом від лісів – до моря, від гір – до степів. Освіти від мороку і освяти святоруську землю. Русь-Україну возвелич! Порятуй народ її навіки! (К. Мотрич).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бевзенко С. П. Вступ до мовознавства : Короткий нарис : навч. посібник / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 2006. – 143 с.
2. Бевзенко С. П. Сучасна українська мова. Синтаксис : навч. посібник / С. П. Бевзенко. – Київ : Вища школа, 2005. – 270 с.
3. Глущенко В. А. Мова як система : навч. посібник / В. А. Глущенко. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 132 с.
4. Козачук Г. О. Українська мова : Практикум : навч. посібник / Г. О. Козачук. – Київ : Вища школа, 2008. – 414 с.
5. Пазяк О. М. Українська мова. Практикум : навч. посібник / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. Ю. Шевченко. – Київ : Либідь, 2001. – 384 с.
6. Плющ М. Я. Граматика української мови : Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. / М. Я. Плющ. – Київ : Вища школа, 2005. – 286 с.
7. Пономарев О. К. Сучасна українська мова / О. К. Пономарев. – Київ : Либідь, 2001. – 400с.
8. Свашенко А. О. Українська мова : довідник / А. О. Свашенко, О. О. Дудка, Л. А. Шевелева. – Харків : Світ дитинства, 2000. – 336 с.
9. Ужченко В. Д. Сучасна українська мова. Збірник вправ і завдань : навч.посібник / В. Д. Ужченко. – Київ : Вища школа, 2006. – 286с.
10. Українська мова : енциклопедія. – Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2007. – 856 с.
11. Фурдуй М. І. Українська мова. Практикум з правопису / М. І. Фурдуй. – Київ : Либідь, 2004. – 272 с.
12. Шевчук С. В. Українська мова на щодень, на щомить (для державних службовців) : навч. посібник / С. В. Шевчук, Т. М. Лобода. – Київ : Атіка, 2004. – 392 с.
13. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова. Модульний курс : навч. посібник / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – Київ : Вища школа, 2007. – 823 с.
14. Ющук І. П. Українська мова / І. П. Ющук. – Київ : Либідь, 2004. – 640 с.

Інформаційні ресурси

1. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
2. Нова мова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.novamova.com.ua
2. Офіційний сайт української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrainskamova.com/publ/slovník_sinonimiv/21
3. Словники України онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>
4. Українська мова. Енциклопедія – Ізборник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ukrmoва/um.htm>
5. Український правопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravopys.net/>

Виробничо-практичне видання

Методичні рекомендації
до проведення практичних занять
із навчальної дисципліни

«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА»

*(для студентів 2 курсу денної форми навчання першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти спеціальності 035 – Філологія)*

Укладачі: **ДОЛГОПОЛ** Олена Олександрівна,
КІР'ЯНОВА Олена Василівна

Відповідальний за випуск *О. О. Жигло*

Редактор *О. А. Норик*

Комп'ютерне верстання *О. Г. Ткаченко*

План 2021, поз. 440 М

Підп. до друку 15.09.2021. Формат 60 × 84/16.
Електронне видання. Ум. друк. арк. 4,2.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.